



સાહિત્યમાળા—

પુણ્ય યોથું.

કવિ-વાણી.

(નર્મદ અને શામળ)

ભાગ ૨ જી.

(સંપૂર્ણ)

જેવો આ ગુજરાત દેશ સુકુમાં, એકલ પામી રહ્યો,
તે મધ્યે અતિ શ્રેષ્ઠ ચાલ્યો છે, મહો નયે કહ્યો;
એવા દેશની ગિરા ગુણવતી, નામે મહા ગુર્જરી,
વાધો તે સુસે કસે ગુણવતી, ને જિય વાંછો હરિ.
એમનંદ.

પ્રકાશક,

શ્રી વીલે પારલે સાહિત્ય સભા તર્કથી,
મંત્રી, ગોકુળભાઈ દોલતરામ ભટ્ટ.

(પ્રથમાવૃત્તિ પ્રત ૧૦૦૦)

મૂલ્ય ૦-૫-૬

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮-૮-૮૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ડિવાન-૨

વિષય ૬-૧૨૧



સાહિત્યમાળા—

પુષ્પ ચોથું.

કવિ-વાણી.

(નર્મદ અને શામળ)

ભાગ ૨ જો.

(શાદૃશ)

જેવો આ ગુજરાત દેશ સહુમાં, શ્રેષ્ઠતા પામી રહ્યો,
તે મધ્યે અતિ શ્રેષ્ઠ ચારતર છે, ક્ષત્રે ન જાયે કલ્હો;
એવા દેશની જે ગિરા ગુણવતી, નામે મહા ગુર્જરી,
વાંધા તે સુરસે કસે ગુણગણે, જો પ્રિય વાંછો હરિ.
પ્રેમાનંદ.

પ્રકાશક,

શ્રી વીલે પારલે સાહિત્ય સભા તર્કથી,
મંત્રો, ગોકુળભાઈ દોલતરામ ભટ્ટ.

(પ્રથમાવૃત્તિ પ્રત ૧૦૦૦)

મૂલ્ય ૦-૫-૬

આ પુસ્તક મુંબઈ નં. ૯૩, ચીંચપોલી પરેલ રોડ પર લેડી નોર્થકોસ્ટ હિન્દુ
 આર્કાઈવ કં. એન. સેલર પ્રેસમાં બાંધવાઈ પીતાંબર ઢાંચે છાપ્યું છે, અને
 શ્રી વીલે પારલે સાહિત્ય સભા તર્કીયી નં. ૪૧ વેસ્ટ વીલે પારલેમાંથી મંત્રી
 ગોકુળભાઈ દૌલતરામ ભાટ્ટે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

૭-૬-૬૧ ૯૯૯૬
 ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
 અમદાવાદ
 ગુજરાતી ડોપીરાઈટ સંગ્રહ

અન્યસ્વામિત્વના સર્વ હક્ક પ્રકાશકને અધીન છે.



પ્રકાશક તર્કથી.

ચોથા પુષ્પના ખીલવાનું કારણ એનાં પહેલાનાં જેવું જ છે.

પ્રેમશૈય અંકિત કવિ નર્મદાશંકર અને કવિ શામળ ભટ્ટની કૃતિ-
માંથી ચૂંટાયેલા કાવ્યો મુખ્યપણે આ ભાગમાં વિરાજે છે.

આ કાર્યમાં અમને બારે ઉત્સાહ આપનારમાંના એક તે બાઈશ્રી મણિલાલ ઇન્દિયારામ દેશાઈ છે. કવિ નર્મદાશંકરનાં આ ભાગમાં આવતાં કાવ્યો પ્રકાશિત કરવાની તેમણે પરવાનગી આપી એ બદલ ખરેખાર તેમને ધન્યવાદ ધટે છે. અમે તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

આર્થિક મદદ આપનારની નોંધ નથી બૂલાતી.

આ ભાગ રાષ્ટ્રીય શાળાના ગુજરાતી છઠ્ઠા ધોરણ માટે તૈયાર કરેલ છે. આશા છે કે અન્ય સંસ્થાઓ પણ આ કાર્યને વધાવી લેશે.

પાઠક ગણુ! આપની આંખે ચઢતી તુટીએ. અમને જણાવવા કૃપા કરશો. પુનરાવૃત્તિ દોષરહિત પ્રકટ થાય એવા પ્રયાસ કરીશું. કાવ્ય દેવીને પ્રણામી સમાપ્ત કરીશું—

ઉમેલાં તુજ દાર માત સહુએ, હેતે કરી વંદીએ,
દેજે દર્શન દિવ્ય માત અમને, પ્રીતે અમે યાત્રીએ;
સ્વીકાર્યું શુભ કામ હોંશ થકી તો, તારા વિના શું થશે?
આપી બુદ્ધિ વિશાળ શુદ્ધ બમણી, ઉદ્ધારજે દાસને.

અસ્તુ.

૪૧, વેસ્ટ, વીલે પારલે,
પોસ્ટ અંધેરી, થાણા.
શ્રી શંકર જ્યંતી
તા. ૨-૫-૨૨.

વિ. સેવક,
ગોકુળભાઈ દોલતરામ ભટ્ટ,
મંત્રી,
શ્રી વીલે પારલે સાહિત્ય સભા.

વિલે પાલે અથવા “વીરનાં પારણાં” એ મુંબઈમાં આજે થોડાં વર્ષ થયાં ઉત્તમ પ્રકારની સાહિત્યસેવા બજાવતો પ્રયાસ કર્યો છે ગૂજરાતના કવિઓ અને લેખકોની જ્યંતીઓ ઉજવાયાના, તેમની કૃતિઓનો અભ્યાસ કરવા વર્ગ ઉઠાડેલા હોવાના, અનેક પર્વણોનો રસિક રીતે ઉજવી બતાવાના પ્રસંગોનું વારંવાર વર્તમાનપત્રો દ્વારા આપણાં જાણુવામાં આવે છે, અને એ સેવાને માટે આપણે જરૂર વિલે પાલેનાં ઉત્સાહી જનોના તરફ ઉપકારવૃત્તિ દર્શાવી જ નોંદએ.

મુંબઈની રાષ્ટ્રીય શાળા ઉઘડી ત્યારે વિલે પાલેએ મુંબઈને તેના આચાર્યની અને બીજા પાંચ શિક્ષકોની તથા યથાશક્તિ વિદ્યાર્થીઓની મેટ કરી અને આ વર્ષે જ્યારે વિદ્યાર્થીઓ તથા તેમનાં માતાપિતાઓ “કંઈ નવીન” અને “કંઈ ગૂજરાતી” ની બૃમ મારી રહ્યાં હતાં તથા ધનિક વેપારીઓ અમરી અમુક ચોપડી ન ખપે અગર નકામી થઈ જાય એવો ભય બતાવી રહ્યા હતા તે વખતે પણ બાલકોનાં મન રાખવા માટે વિલે પાલેની સાહિત્ય સભા તૈયાર થઈ આ સેવા કેમ બુલાય ? સેવા તો ઘણા કરે છે પણ “ટાંકણું”—ખરી અણીને વખતે જે સેવા થઈ હોય તેનું મૂલ્ય જ થઈ શકતું નથી. વિદ્યાર્થીઓની તરફ છિપતી નહોતી તેને રણવગડામાં પાણી પાવાની પરબ બાંધી આપવા માટે એ સભાનો ઉપકાર જરૂર માનવો જોઈએ.

કવીશ્વર દલપતરામ, નર્મદાશંકર, શામળ અને આધુનિક કવિઓ તથા તેમના અનુયાયીઓમાંથી ચૂંટેલાં પુષ્પ અને કવિશિરોમણી પ્રેમાનન્દના રત્નાગારનાં રત્નો બાલકોને સુગમ્ય કરી એ સભાએ જે સેવા બજાવેલી છે તે સેવાની કદર ગૂજરાતની બીજી સંસ્થાઓ પણ જરૂર બૂઝશે એવી મારી તેમને પ્રાર્થના છે.

૮-૫-૨૨.

ઉછરંગરાય કેશવરાય ઝોઝા.

આચાર્ય, રાષ્ટ્રીય શાળા મુંબઈ.

નર્મદાશંકર.

જે બોલે તે આચરે, દીનની વ્હારે ધાય;
દેશહિત જેને હ્રદે, માનવ તે કે'વાય.

કલમ કડછી અને બરછી માટે નાગર જાતિ મહદ્ ગુજરાતમાં તો થું પણ આર્યવર્ત આખાંમાથે જાણીતી છે. ગુજરાતી ભાષાના આદિકાવિ ભક્ત નરસિંહ નાગર હતા; ક્ષકડ અને રસીક દયારામ પણ નાગર અને નાગર તે આપણા નર્મદાશંકર.

જે શહેરે પહેલ વહેલો અંગ્રેજોને આશરો આપ્યો તે સરત શહેરમાં દવે લાલશંકર પુરુષોત્તમને ઘેર નવદુર્ગાને કૂખેથી ભાદરવા સુદ ૧૦ ને શનિવારે ૧૮૮૬માં (૨૪-૮-૧૮૭૩) નર્મદાશંકર ગુજરાતનો ઉત્કર્ષ કરવા ઉગતા રવિ સાથે અને તે પેઠે આ પૃથ્વી વિષે આવ્યા. નાતજાતમાં લાલશંકરની કીર્તિ ઠીક જામેલી હતી, તેઓ સંસ્કૃત ભાષાના સારા અભ્યાસી હતા. તે વેળા શાળાઓ માટે શિક્ષા છાપ પર પુસ્તકો છપાતાં ત્યાં તેઓ માસિક રૂ. ૩૦ ના પગારે લખવાના કામપર હતા. કવિની માનું નામ રૂકિમણી પણ હતું. તેઓ માયાળુ, મળતાવડા સ્વભાવનાં, સુધડ, ભણેલ ગણેલ, ગીતોનાં શોખીન હતાં. કવિ પોતે પોતાની મા વિષે આમ કહે છે, “એને પોતાનાં ગરીબ સગાંની ઘણી દ્રઝ હતી, ને વેળાએ વેળાએ તેઓને લુગડાં વિગેરે આપી મદદ કરતી. એ એકલી પડતી ત્યારે પોતાનાં મરી ગયેલાં વાહલાંને સંભારી રડતી. એને પૂજા પાઠનું બહુ ગમતું કાઠી માગનારને બીજા આપ્યા વિના પાછું કાઢતી નહિ.”

આવા માતપિતાને હાથે ઉછરેલ નવીન કાર્ય કરી દાખવે તેમાં અચંબો પામવા જેવું કશુંય નથી. ન્હાનપણથીજ કવિને રમત ગમત ઉપર બહુ દિલ ન હતું. પિતા મુંબાઈમાં કામ કરતા હોવાથી નર્મદાશંકરનું ઘણુંખરું જીવન મુંબાઈમાં વીત્યું હતું. ગામડી નિશાળે

અભ્યાસ કરી સને ૧૮૪૫માં અંગ્રેજી શાળામાં તેઓ ભણવા બેઠા; તેમને સાહિત્યના અંગ્રેજી ધણા ગમતા, પણ અંગ્રેજી, બીજાગણિત, અને ભૂમિતિ પર રહેજ કંટાળો આવતો ખરો. આમ પાંચ વર્ષ સુધી આ શાળામાં રહી “મેટ્રીક” ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થઈ મહાવિદ્યાલયમાં (કોલેજમાં) તેમણે પ્રવેશ કર્યો. વિદ્યાભ્યાસમાં આગળ વધ્યે જતા હતા પણ આપણા સમાજની અમુક ઉન્નતિવિરોધક કુશ્લીઓ ક્યાં સખણી બેસે એમ છે. કવિનાં લગ્ન તો ૧૮૪૪ માં થઈ ગયાં હતાં અને તેથી ૧૮૫૦ માં થોડાક મહિનાના મહાવિદ્યાલયના અભ્યાસ પછી અમુક કારણોને લીધે સૂરત જવું પડ્યું. તેજ વર્ષમાં તેમની માતૃશ્રીનો કાળ થયો. મા દિકરાને આમ વિખૂટા પડવું પડ્યું. આ વેળા કવિનું વય સત્તરેક વર્ષનું હતું. ગદ્યાપદ્યોશીની અસર થવા મંડી. શું કરવું, અને શું ન કરવું, એવા અનેક તર્ક વિતર્કો ઉઠવા લાગ્યા અને મન ચગડોળે ચઢ્યું. વાચન તો ક્યાંથી ગમે? બીજા કામ બંધામાં પણ સઝ ક્યાં પડે? સૂરતમાં નાનપરામાં નિશાળની નોકરી કરતા હતા તે પણ કમને. ૧૮૫૩ના અક્ટોબરમાં કવિ-પત્ની મરણ પામ્યાં અને કવિ પાછા મુંબઈ આવ્યા. મહાવિદ્યાલયમાં દાખલ થયા પણ અભ્યાસમાં જોઈએ તેવું ઉડું ધ્યાન અપાતું ન હતું. અંગ્રેજી ભાષાનો અને જ્ઞાનનો તેમને બહુજ શોખ હતો. આ કાળમાંજ તેમણે “જીવાન પુરુષોની અન્યોઅન્ય બુદ્ધિવર્ધક” સભા સ્થાપી; પોતે ત્યાં ભાષણો આપતા અને એમનું પહેલું ભાષણ “મંડળીથી થતા લાભો” પર હતું. આવી પ્રવૃત્તિ વચ્ચેથી તેમનું જીવન પસાર થાય છે. મુંબઈ અને સૂરત વચ્ચે તેઓ રખડતા (ધણીવાર આવવું જવું પડતું) નામાંકિત પુરૂષ થવાની લલુતા તો ક્યારનીએ તેમને ચોંટી જતી; પણ ગુજરાતી કવિતા બનાવવા તર્ફ તેમનું ધ્યાન ધીરાભગતનાં બોધપ્રદ પદો વાંચ્યા પછી ગયું. વૈરાગ્યવૃત્તિ અને કવિત્વ આ પદ દ્વારા પોષાયાં. પોતે પણ થોડાંક પદો રચ્યાં. પણ આથી તે આ મહાન આદર્શને સંતોષ કેમ વળે? કવીશ્વર થવાનો અભિલાષ ઉદ્ભવ્યો અને તે પાર પાડવા સતત પ્રયાસો આરંભાયા. ગુજરાતી કવિઓનું સદ્ગમ

અવલોકન કરવા લાગ્યા. પિંગળ, અલંકાર અને રસસાસ્ત્રનું થયાવિધિ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું. પિંગળ (કવિતા અનાવવાની રીત)નો અભ્યાસ તો તેમણે મહાન મુશ્કેલીઓ વચ્ચે કર્યો. વિદ્યાર્થીના પ્રયાસ વિદ્યાપ્રાપ્તિ માટે કેવા હોવા જોઈએ તેનું સચોટ ઉદાહરણ એ નર્મદના જીવનનો આ ભાગ. કવિ થવાની સઘળી તૈયારીઓ થઈ ચુકી હતી. નોકરીમાં રહેલું દાસપણું નર્મશંકરને બહુજ કારમું જણાયું તેથી તેઓએ નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું. આ પ્રસંગ યાદ રાખવા જેવો છે. જીવને અદ્ભુત પલટો આપ્યો. કવિએ રાજીનામું આપ્યું અને બાકીનું આયુષ્ય શારદાસેવામાં ગાળવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. કોઈના ગુલામ ન થવું એ તેમના રાજીનામાનો સાર. પોતે ઘેર આવી શું કહે છે તે જોઈએ, “મેં ઘેર આવી કલમના સામું જોઈ આંખમાં ઝળઝળાં સાથે નેને અરજ કરી કે હવે હું તારે બોળે છજી” આ પણમાં રહેલી અભેદ શ્રદ્ધા અને આ પ્રતિજ્ઞામાંના પુરૂષાર્થ બણી કોણ ધન્યવાદના ઉદગાર નહિ કાઢે?

અસ, હુંએ હતું તે બહાર આવવા લાગ્યું. સ્વતંત્ર રીતે તે ધ્રુમવા લાગ્યા. પણ પ્રભુએ એક પ્રસંગ મેલ્યો કે જેના સંભારણા માત્રથી આંખમાં આંસુ આવે છે. કોઈના પર આધાર ન રાખવો, માત્ર સ્વકૃતિઓજ પોતાનું પોષણ કરે, એ તો ધણું દુર્ઘટ કામ છે. આપણા કવિને ધણા દિનો એવા પણ સાંપડ્યા કે જે દહાડે એકટાંણું કરવાં પડતાં; પોતાનો ખર્ચ તો ઠીક, પણ તે સાથે સાથે બે કારકુનોનો પગાર, પોતે બંધાવેલ નવા મકાનનું ખર્ચ, આ સંધિ વાતોનો બોળે તેમને અસહ્ય થઈ પડ્યો. ઋણ ફેડવાનું હતું. અંતે ગોકુળદાસ તેજપાળ ધર્માદાખાતાના સેક્રેટરી તરીકે માસિક રૂ. ૧૦૦ના પગારદાર તરીકે તેમને નોકરી સ્વીકારવી પડી. કેવો હૃદયવેધક ખનાવ !

સને ૧૮૮૬ના ફેબ્રુઆરીની ૨૫મી તારીખે તેમણે દેહ ત્યાગ્યો અને અચિર સુખદુઃખમાંથી મુક્ત થઈ વૈકુંઠવાસ વસવા ત્યાજ્યા ગયા.

અત્યાર સુધી તો આપણે કવિની સાધારણ જીવનચર્યા જાણી. હલપતરામને કવીવરનો ખિતાબ સરકાર પાસેથી મળ્યો. પણ નર્મ-દાશંકરને લોકોએ કવીવરની ઉપાધિ બક્ષી. તેમણે કવિતામાં નવીન પદ્ધતિ દાખલ કરી હતી તેઓ ગુજરાતી સાહિત્યના નવીન યુગના એક સ્થાપક હતા. સભારંજની કાવ્યો લખવા તર્ફ તેમને ખીલકુલ રુચિ ન હતી. પોતાના અંતરનાદો કવિતા રૂપે બહાર કાઢતા. મસ્ત હતા; તેમનાં અમુક પદો તેમની કવિ તરીકેની ગણના કરાવવા બસ છે. કવિની પ્રેમશાયીબરી વાણી આજે પણ આપણામાં સ્વ-દેશાભિમાન રેડી રહી છે. દેશાભિમાનની પ્રથમ જાણ કરાવનાર નર્મદ; ધૈર્યધારી સદૈવ કામમાં રમ્યા પમ્યા રહેનાર નર્મદ; વિપત્તિઓ વચ્ચે પેદા પેદા અડગ ઉભનાર નર્મદ, સ્વકૃતિ માટે અભિમાન ધરાવનાર નર્મદ; કવિવિરને તે કેમ બૂલાય? બાષામાં નવીન શબ્દનો ઉમેરો કરી તેને (બાષાને) ગૌરવશાળી તથા પ્રાદ અનાવનાર, વાચનલાયક ગદ્યરૂપનાર, પિંગળ-શાસ્ત્ર તથા અલંકારશાસ્ત્ર રચનાર, શબ્દકોષ યોજનાર, સંસાર મુધારાને લગતા અનેક નિબંધો લખનાર હાલ જે હિંદમાં દેવાત હતો તો ગુજરાત જે પ્રમાણમાં હમણું ગાજી રહ્યું છે તે કરતાં સો-ગણા વધુ પ્રમાણમાં “ગરવું ગુજરાત” ગર્જત. નર્મદાશંકરનું પુસ્તકાલય બહુજ વિશાળ હતું. તેમની કવિતા “નર્મ-કવિતા” નામક પુસ્તકમાં છે; તેમના ગદ્યલેખો, “નર્મ-ગદ્ય”માં છે. તેમણે થોડાંક નાટકો પણ લખ્યાં છે.

તેઓ કોઈની પરવા રાખતા નહિ. પોતાને જે કીક લાગે તે કપતા અને કહેતા; જેવું બોલતા તેવુંજ વર્તન રાખતા. તેમના જ્ઞાનબંડોળનું જ્ઞાન તો તેમની કૃતિ વાંચ્યાથી થશે. માતાએ આપેલ-ગરીબને સહાય કરવાનો-વારસો તેમણે બરાબર જાળવી રાખ્યો હતો. આ જીવન વૃત્તાંતને મથાળે આપેલી ઉક્તિઓ એમના સંબંધમાં કેટલી સત્ય ઠરે છે? જીવનમાં પ્રેમ શાયરને ઉતારનાર અને ઉતારાવનાર તેઓજ હતા. રડતી સરતવાળા સરત શહેરને પાછું કીર્તિમંત અનાવ-

નારમાંના તે એક પુત્ર છે. ગરવી ગુજરાતના આ સમર્થ સાહિત્યકારને રત્નેહર્ષર્વક નમીએ અને તેમણે અવસાનકાળે લખેલા એક પદ્યનું પાન કરીએ—.

(૫૪)

નવ કરશે કોઈ શોક, રસિકડાં, નવ કરશે કોઈ શોક. ટેક.
 યથાશક્તિ રસપાન કરાવ્યું, સેવા કીધી બનતી. રસિકડાં.
 પ્રેમી અંશને રૂદ્ધ આવશે, શક હરખાશે મનથી. રસિકડાં.
 મમ ન સમજે બંદે શંખશક, વાંકું લણે બહુ પણથી. રસિકડાં.
 એક પીડમાં બીજી સ્વીડથી, જાણશે જીવ અગનથી. રસિકડાં.
 હતો દુઃખીઓ થયો સુખીઓ, સમજે છુટયો રણથી. રસિકડાં.
 મુંઓ હું તમે પણ વળી મરશો, મુક્ત થશે જગતમથી. રસિકડાં.
 હરિકૃપાથી મમ લેખ ચિત્રથી, જીવતો છડું હું દમથી. રસિકડાં.
 વીર સત્ય ને રસિક ટેકાપણું, અરિ પણ ગાશે દિલથી. રસિકડાં.
 જીદાર્થ દુઃખ તે નથીજ જવાનું, જન્યે માત્ર મરણથી. રસિકડાં.
 મરણ પ્રેમીને ખચીત મોડું છે, દુઃખ વધેજ રૂદ્ધથી. રસિકડાં.
 જગત નિમ છે જનન મરણનો, દલ રહેજે હિંમતથી. રસિકડાં.
 મને વિસરી રામ સમરજો, સુખી થાશે તે લતથી. રસિકડાં.

કવિ-વાણી.

પ્રાર્થના.

(શાદૂલવિકીરિત)

જે જે પ્રહ્લ અનંતગોળકરતા, દેવાધિદેવા હરે;
તારી આંખ વિના શું વિદ્યહરતા, થાતે અમોથી અરે;
જે જે સર્વ ભર્યાં છ યોગ્ય પગલાં, તે તે કૃપા તાહરી;
કર્તવ્યો બહુ છે હજી તું હમને, દે જે મતિ એા હરિ.

સંપે રાખી પરસ્પરે કરવ તું, કામો સુધારા તણાં;
દેશીઓતણી થાય સે'જ ચડતી, કાંઈ ન રહે મણા;
નતિબંધન કાટ તે તૂટી પડે, રસ્તા બીજા મોકળા;
તે તું તોડવ શુદ્ધિ સાહસ બળે, વેમોની નાએ બલા.

મોટાં સંકટમાં બહુ ધીર ધરી, સામે જીજ્ઞાસ રહેતાં;
લાગે આગળ સાહસે વધી જતાં, સાથી રૂડા નેધતાં;
સન્મિત્રો ધરવેર તે વિસરીને, પ્રેમે કરે સાહ્યતા;
તેવી તું કર પ્રેરણા ઝટ થશે, દેશીની ઉત્કર્ષતા.

ઝાઝું શું પ્રભુ તુજને વિનવીએ, થોડા અમે તો છીએ;
શત્રુ તો બળવાન છે રણ વિષે, કેમે કરી જીતીએ;
દેશીનું હિત જાણીને હું હું કરી, ઝુંડા કર્યો મોખરે;
હાવાં તો સરદાર તું જશતણો, ડંકો કરાવે ખરે.

ધર્મર વિષે.

(શુભંગી)

સવારે અને રાત્રિયે એક ચિત્ત,
દયાળુ પ્રભુ ઇશ સંભાર નિત્ય;
સુઠાતા પદાર્થો તણો સર્વ તે છે,
બહુ નિર્મળા ઉપકારો કરે છે.

વળી ન્યાયકર્તા જગતનો ધણીરે,
કરે પાપ શિક્ષાજ તેને ધણીરે;
ભરોસો ખરો બ્રહ્મનો રાખવોરે,
સદા અશ્વઉદ્યોગને પાળવોરે.

સહુ સાર વસ્તુજ ઉત્પન્ન કીધી,
અને તેહમાં સારી શિક્ષાજ દીધી;
પ્રભુ ઇશની બહીક રાખી મનેથી,
કહેલી સુઆચારથી રહેવું સુખેથી.

અરે! કલ્પના ભૂંડી તે ના પવિત્ર,
ન ખાવા પીવામાં પવિત્રાર્થ અત્ર;
ન ન્હાવા ધુવામાં પવિત્રાર્થ હોય,
પ્રભુ મનની શુદ્ધિને રાજ જોય.

સહુ આપણું નિત્ય તે જોય છે રે,
શુભાશુભ જે ક્રમને બોલ તેરે;
વિચારી કરી કામ સર્વે કરોરે,
પિતા બ્રહ્મ તે રાચશે તે ખરોરે.

અહિં મોટ નાના થઈ જાય છે રે,
 પ્રભુની સુસના થઈ યાય છે રે;
 ક્રીયા હેતુથી જન્મ આપ્યો હરિએ,
 વિચારો રૂડા રોજ કર્તા રહીએ.

પૃથ્વી.

(કડાવ)

અદ્ભુત કૃત્ય આ લોકે,
 સધળે છે થોકે થોકે,
 ગુણ રૂપે રંગે નોકે,
 નહિ ખખીવનાતું કોકે,
 સર્વસ રસમયજ અશોકે,
 જોતાં જોતાં દિલ ચોકે ચોકે, ચોકે,
 રસલીન જોકે,
 પણ પછી ચોકે,
 સ્તુતિ સંતોષે,
 યશ બહુ ગામે,
 બૂલે જોમે—

પૃથ્વી નામનો, નક્કર ગોળો, અધર રહેલો, આસમાનમાં,
 પૃથ્ ભાગ તે, ચારે મેરે, વાતાવરણે વીટલાયલો, જમીન
 જળેથી, દીસે બરેલો, જળ વિશેષ તો, મહાસાગરો, સાગર
 ને વળી, હિપસાગરો, જળસંયોગી, અખાત ખાડી, નદી
 સરોવર, વળી ધોધવા, કેટલાંકને, ભરતી ઓટ છે,
 પ્રવાહ અંતર, નરમ તુકાની, દિશા દિશાના, વાયુએ કરી,

અસર થાય છે, જેને યોગે, મોડાં જોલાં, ચાલે વહાણો,
 એક જગેથી, ખીજી જગાએ, અંદર શોભા, દીવાદાંડી,
 પુસ્તક કિલ્લા, ગોદી ઘાટો, દરિયા વચ્ચે, જમીન તે તો,
 દ્વિપ નામથી, ઓળખાય છે, કા કા કામે, જનાવરોએ,
 પરવાળાંના, કરેલ પહોડો, લાંબા પહોળા, એટ રૂપ વળી,
 ખીજી ખડગો, જનાવરોને, મચ્છ માછલી, વનસ્પતિયો,
 દરિયામાંને, કાંકે કાંકે, જાત જાતની, જણાય ભારી,
 જમીન વિશેષે, મહા દ્વિપ એ, ખંડ ચાર વળી, ખંડ ખંડમાં;
 નાના મોટા, દેશો પ્રાંતો, શહેરો કચ્છા, ગામ ગામડાં,
 રસાળ જીજ્ઞસુ, જમીન કિત્તા, મેદાનો તે, સુકાં લીલાં,
 અંધાર રાનો, ખિંડ ટેકરી, પહોડો મોટા, કા કા બળતા,
 જાત જાતનાં, પશુ પક્ષીઓ, અનેક કીડા, ઝાડ પાનને,
 ધાતુ સર્વને, માણુસ જાતિ, તરેહ તરેહની, રૂપરંગને,
 પહેરવેશમાં, વળી જોલવે, રીતભાતમાં, કામકાજમાં,
 તેમજ શુદ્ધિ, નીતિ ધર્મમાં, વિદ્યામાં ને, સ્વભાવમાં પણ,
 એમ જોતે તે, ધણીક વાતે, સરખાં દીસે, એજ ખૂબી છે,
 કરનારાની, આ સૃષ્ટિમાં, ઇશ્વરકૃત ને, મનુષ્યકૃત સહ,
 અદ્ભુત કામો, પડે દ્રષ્ટિએ, તે સવળાંઓ, આળકથી તે,
 ઘરડાંઓની, સ્ત્રી પુરૂષની, આંખે આંખે, ઝગઝગિયાં બહુ,
 સુખદુઃખનાં, વારે ધડીએ, ઇશ્વર કેરા, સ્તવન કરવવા,
 જીવને બહુ બહુ, ટોકે ટોકે, જોતાં જોતાં, દિલ ચોકે ચોકે.

ભરૂચથી કબીરવડે જતાં હોડીમાંથી બેચલી નર્મદાની શોભા.

(મરખી)

નર્મદા શું ગાઉં શોભા સાંજની;
 હારે પવન પાણી વાદળ રંગના સુસાજની-હોજરે. ન.
 હારે પાણી જોરથી ઉછાળા નોતું મારતું;
 હારે પહોળા પટ્ટી દેખાતી પ્રોહ નાર તું-હોજરે. ન.
 હારે વીળખળખળા ધીમે ચઢીને આવતી;
 હારે તેતો હોડીમાંથી જોઈ સૂણી બાવથી-હોજરે. ન.
 હારે પહોળાએલ નીર રંગ તે ભૂરો હતો;
 હારે જાંખોવેત આસમાનતણે દીસતો-હોજરે. ન.
 હારે પાકા રંગના ભૂરા તે સામે કુંગરા;
 હારે ગળા રંગનાં ટોચે તો ભૂરા વાદળાં-હોજરે. ન.
 હારે કાંઠે ધાસ લીલાં ઝાડ બહુ શોભતાં;
 હારે ચાર ગાય ભેંસ ખાતાં હતાં-હોજરે. ન.
 હારે આવે મંદ મંદ વાયુ ખૂશ લાગતો;
 હારે હોડી ચાલતી તેને ધણે સવારે હતો-હોજરે. ન.
 હારે એક વાછડી કાંઠે રે મથતી ધણી;
 હારે પડી જતી તે જાંચે જતાં જીની બણી-હોજરે. ન.
 હારે ગુલાબી ઘેરો તે રંગ આસમાનનો;
 હારે ગુલાબી પુલોનો પાણીના મેદાનનો-હોજરે. ન.
 હારે સુદી તીજનો ઉગેલ ચંદ્ર તે સમે;
 હારે દેરીઆની રમ્ય દેરમાંહિ મન રમે-હોજરે. ન.

હારે પવન સામટો પડી ગયો પછી ખરે;
હારે લીલા બ્રહ્મની જોઈ શી આંખો ઠરે-ઢોળરે. ન.

પરમાર્થ વિષે શિક્ષા.

(શ્લોક)

વિનતિ હું કરું દેશીઓ રૂડા,
ગરીબ જાતને લક્ષ દો વડા;
જરણુ આંધળા પાગળાં બહુ,
ખખર રોગીની લેવી રે સહુ.

નિકટ સ્નેહીનાં કારજો સરો,
પરજનોં તણું દુઃખડાં હરો;
દરદ મનનાં દોહલાં કતી,
શ્રમ લઈ તમે રજવે અતિ.

હુ વરસે ધણી ચૈત્ર માસમાં,
નથી અનાયને સુખ ધુપમાં;
તરફડી બહુ આંગ તો તૂટે,
મન શરીરની લાલ ના ખૂટે.

દિવસ મોટ વૈશાખ માસના,
પવન વાદળાં વિજ નાદના;
ગરીબ પાડતા ચીસ આકરી,
'કયમ થશે હવે રક્ષણુ હરિ.'

રજની જોઈની બાફતી ધણી,
શ્રી પતિને વઢે લાજને હણી;
'વરસતો ઋતુ આવશે હવે,
ધર રૂવે બધું બૂખને દવે.'

દુઃખ ધણુંજ આપાડ આવવે,
ધર યુએ થકી છોકરાં રમે;
શરદી વ્યાપીને રોગીઆં બને,
કણુ જીવારના ભોજને કને.

પવન શ્રાવણે દુઃખવે બહુ,
થરથરે ધણાં ટાઢથી સહુ;
અવની ખેડવા ભીજવે તનો,
પછી ખમેછ તે જોશ તાવનો.

ભદરવે દીસે હાલ તો જુરા,
ધર કલેશ ને કેક્રથી પુરા;
રજળી આવીને માતને દમે,
બળતી આપડી તે સહુ ખમે.

પરવ આશ્વિને દિપવાળીનું,
નિરધની લહે પેટ આળીનું;
ધરની સ્ત્રી કહે 'લાવની મુઆ',
વગર અન્નથી પેટમાં કુવા.

ભરણુ પેટનું હોરી કાર્તિકે,
મજુરી ખેતમાં શોધતા ટકે;
ગરીબ એ રીતે દીસતા હીણા,
વગર વસ્ત્રથી રોગી દીંગણા.

સુઝતુ માર્ગશીર્ષે પીડા સહે,
દિવસ નેવું તો ટાઢ તે રહે;
નથી રળઈ ને ગોદડાં વળી,
હર ધડી ધ્રુજે અન્નને દળી.

ઉલટ પોષમાં આણીને હસે,
મકરરાશીનો સૂર્ય તો થશે;
'વિવિધ દાન શ્રીમંત આપશે,
ભવતણાં દુઃખો આપણાં જશે.'

લગન ઘેર શ્રીમંત માધમાં,
મરણુ કાણુ દીસે અપંગમાં;
અધમ ચોરીથી જાય કે ખુશી,
ન પ્રીછશે રૂં બૂઝુએ ખુશી.

ગરમી રોગ તો માસ ફાગણે,
શરૂ થઈ કરી છોકરાં હણે;
સધળી પાસની આફતો સહી,
રડવડે બહુ દીનતા લઈ.

રેવન માસ બારે અપંગનાં,
સુણી થશે દુઃખી આપ મનનાં;
ધણીજ દુર્દશા તેમની દીસે,
વલણુ બુદ્ધિનું આપજો ખીસે.

મુજત હાડ ને નાડી મંદનાં,
કયમ સહે મુગાં રોગવેદનાં;
ત્રી જણતી ધણાં છોકરાં દળ્યાં,
ટાંગવળે બહુ ટાઢથી કળ્યાં.

વગર મા અને બાપ ભાંડુઓ,
જણતરો કયમે ઉછરે જુઓ;
અસર લાગશે વજ્ર છાતીમાં,
રૂડી દયા ધરો ધર્મકંજમાં.

પીડિત લોકને રહવા કરો,
 ધન જમે બહુ બાંધવા ધરો;
 પીડિત લોકની મીટવો ભૂખો,
 ઇસીપીટાલથી ટાળીને દુઃખો.

હુનર કામના શીખવો વળી,
 દીન અનાથને ભીખ દો ગળી;
 કુચ તળાવ ને વાવ ચોતરા,
 તજવીજો કરી બાંધજો ખરા.

સમજણો દીસે આટલીજ કે,
 દુઃખી નિરાશ્રિતો પાળવા હકે;
 સુઅભિમાન દેશીતણુંજ એ,
 કમર બાંધીને કષ્ટ કાપીએ.

ઉકરડો વધી ગંધ મારશે,
 અતિસ કુવ્યથી નકર્માં જશે;
 સમજ હોરવાનીજ છે ધણી,
 જમ તણી સગ્ન ખાય તે ધણી.

ધન ન આવશે સાથ આપણી,
 ધીરવું ધર્મને પાપને હણી;
 જગત આ વિષે માન સંચિયે,
 જીવ ગયા પછી મુકિત પામીએ.

જમણવારના છાંડજો કરો,
 વરવધુ તણા દાઠને હરો;
 ગરવ હોય જો કીર્તિ આણવા,
 ન દઈ ધુતને દીન પાળવા.

જડથડેથડી વહેમ બાળજો,
સુધરવે ધણી ચોંપ રાખજો;
દળદરી તણાં દુઃખડાં તજો,
ધરમરૂપી વણાંગીને સજો.

ગરીબ યોગ્યને ધર્મદાન જો,
નથી બીજી મતિ તુલ્ય એની જો;
નરમદા કહે વિનવી તમો,
મદદ દીનને દેઈને રમો.

શૂરવીરનાં લક્ષણો.

(૧૬)

ફરી જોખનિયું આપે, હરિ તું ફરી જોખનિયું આપે,
હિંદુદેશને થાપે, હરિ તું નિજ કરીને થાપે—હરિ.
ભર જોખનમાં બન્યો વૃદ્ધ તે, તારે યોગ્ય સરાપે—હરિ.
તન મન ધન તે ગુમાવી બેઠો, મદ આગસને પાપે—હરિ.
બીલે મ્હોડે તે રાજે ટટજે, રીયાએ તણ તાપે—હરિ.
ભણ્યો શર તે આજ જણાએ, વહેતી કાયર છાપે—હરિ.
પુત્ર પુત્રી યશ અઝાપ કરતો, તે રોએછ વિલાપે—હરિ.
શિક્ષા ઘટતી થઈને લાગી, તું વણ કા દુઃખ કાપે—હરિ.
પસ્તાતા ડાહ્યાપર કરવી, કૃપા હવે માઆપે—હરિ.
કુખ્યું નામ તે અટ તરી આવે, કીર્તિ જગે ફરી બ્યાપે—હરિ.
હિંદુદેશ માનીતો તારો, પ્રથમ થકીજ અમાપે—હરિ.
ભણી ગણી શર થઈ તે લે જશ, નર્મદ બ્રહ્મપ્રતાપે—હરિ.

નખળાનું રક્ષણ.

(૫૬)

નખળાના પર ના હાથ ઉગામો, નહિ તેમાં જશ પામોરે—૨૬.
 નખળાને સખળો સપડાવી, કીરત માને ભારે રે;
 તે માને પશુ લોક ન માને, શરજનો ધિક્કારેરે. નખ.
 શર હોય તે શરને જોએ, રાજી ત્હારે થાએરે;
 પરક્રમી વખણાએ જગમાં, કદી તે હારી જાએરે. નખ.
 શરની સામાં જોઈ શરની છાતી જાંચી આવેરે;
 કીરતીની કલગીને માટે, લડે તે બંને ભાવેરે. નખ.
 હાથ કરે નખળાપર જે કો, પાપી તે કહેવાએરે;
 જગે જગે નાદાન ગણુએ, નામરદોજ મનાએરે. નખ.
 બણી ગણી નખળાનું રક્ષણ, સખળે કરવું જોયેરે;
 કુઃખ દે તો નખળો હોય નર્મદ, કર ન ઉપાડો તોયેરે. નખ.

ઉનાળામાં.

(માલિની)

સરસ પવન ટાટો મંદ વાસિત આવે,
 સકળ વસતુ અંગે હોંસ આનંદ લાવે;
 વન ઉપવન સંધા દીસતાં રમ્ય રંગી,
 નવલજ અનુરાગે પ્રાણીઓ છે ઉમંગી.

વિધ વિધ વિધ રંગે ઝુલડાં શાભી જહેકે.
 ઉચી નીચી ઘટપત્રે દેલીઓ ખૂબ લહેકે;
 મધુરસફળો તે સર્વને પાસ તેડે,
 વળી મીઠું પંચરંગી પંખિયો ગાય કોડે.

વિવિધ ધુલ્લતાએ ખૂલતા માંડવાઓ,
તરણુ તરતણા છે ડાલતા ઝાંચડાઓ;
હરખથી નર માદા પંખી ખુલે હિંદોળે,
મધુરસ સુખ તે લે બાવ્યશાળી જે હોએ.

પરવતતણી ટાંચે મોર કાચેલ આંખે,
મધુર રવ કરે છે ધન્ય સાદે જ લાંખે;
નવલ મધુર આંખે મોરના ગુચ્છમાં તે,
મધુકર જૂથ ધૂમે હર્ષ ઘેલાઈમાં રે.

દિવસ સુરખી મારે કૂંમળે સૂર્ય તાપે,
નિર્મળ સશીયોગે રાત તો રમ્ય લાગે;
સરસ ધુલ પરાગે હામ હામેજ જોડે,
નિરખી સકળ તુંમાં બાવથી કેા ન બુડે.

અતિશ ગરમ કિણે સૂર્ય સંધે પ્રકાશે,
મૃગજળ બહુ બાસે ક્ષારવાળી જગાએ;
સખત લુ વરસે ને ચોદિશા શૂન્ય થાએ,
નદી સરવર ફેરાં પાણી સુકાઈ જાએ.

બહુ ડર ઉપજવે ખેતરો તો તપેલાં,
ધર મૂકી કરવા તે રે પ્રવાસો ન રહેલાં;
અતિશય ઉકળાટો વાદળી તાપ લાવે,
અમ સહજ કરંતાં લોક યાકીજ જાએ.

ખૂળ લટકતી આંખે દીસતી ફરીઓને,
અવર ફળ ધણાંઓ દેરસો મિષ્ટ મોને;
હરિત ગુર તરઓ શોભતાં પાતરાંથી,
સુખ સરવ જીવોને આપતાં ઝાંચડાથી.

સાણું અટકતી ગાતી કુંજ ધીમેજ સૂરે,
પરવતની તળેટી તેથી થોડેક દૂરે;
સરખી મધુર ચૂં ચૂં કુપસારંગી વાગે,
છરર પડતું પાણી નિર્મળું રમ્ય લાગે.

ચરી ચરી વળતું તે પાછું ગોવારં જોઈ,
રૂકું કરતું જ બેં બેં ટોળું ઘેટાનું જોઈ;
વળી રમણીય જોઈ થંડ દીનાંત સીમા,
રસ પીઈ બની ઢેરી રે સમું પોકળીમાં.

વડીલોનું માન.

(ઢોહરા)

વળી વિવેક રાખીએ, માયાપોનું માન;
ધમિર વર શુભ આપશે, કરશે લોક વખાણુ.

માત પિતા ગુરૂને ધણી, કહે તે કરવું તર્ત;
નવ કરશે કદી વાયદો, રમવી નહિ કંઈ શર્ત.

છિછાંછળાં છોડતણી, સંગત મૂકવા ઢેહ;
તડીલ આગા માનવી, હિત વચની છે તેહ.

દાતા વિદ્યા અનના, ભયથી બચાવનાર;
એ ત્રણે હિતકારી છે, બાપ સમાનજ ધાર.

મર્યાદામાં વૃદ્ધની, આપણુ રહીએ રોજ,
જાગળ છોડ રાખશે, ભારખોજ રે તોજ.

માફી.

માફી કરવી વાંકની, મોટ મનુષ્યનું કામ;
કે જે દીધું દુઃખ તો, કર તું સુખ તે કામ.

માફ કરીશું આપણે, ખીજાઓના વાંક;
હિંમત કરશે આપણા, વાંક માફ લહી રાંક.

ભાષણ.

(તોડક)

હસતાં હસતાં વદતો નહિરે,
અભિમાન થકી વદતો નહિરે;
લજવાઈ કરી વદતો નહિરે,
વળી સત્યપણે વદજે સહીરે.

હિતકારક મીઠુંજ નિર્ભયરે,
કરજે શુભ ભાષણ નિર્મળરે;
પરતું સૂણી સત ઉત્તરરે,
વચમાંજ ઉતાવળ ના કરરે.

વિચાર.

(ઢોહશ)

પગર વિચાર્યું કર નહિ, કંઈપણ સાહસ કામ;
જન અવિચારી થાય છે, દુઃખી આઠે જામ.

કીયે ઉપાયે કરી થશે, કેવાં આપણુ કાળ;
વિચારથી સમગ્રય છે, જેથી રહે છે લાળ.
પદાર્થ સારો હોઈને, નરસો તે દેખાય;
નરસ હોઈ સારો દીસે, સમગ્રયે પરખાય.

ગુજરાતના શૂરવીર.

(રાગાવૃત્ત)

પંચાસરનો રાજ, ચાવડાઓનું બૂપણ;
જયશેખર કહાં આજ વળી તેનો માળો પણ !

સુરપાળ રણસંહ, ભુવરથી લલચાયો નહિ;
કુલીનજયો તેહ, મરે પણ દે દગો નહિ.

મૂકે મિત્રને જેહ, અડી વેળાએ જે નર;
લુંડી જયો તેહ, જગતમાં તેજ ખરો ખર.

“ધર્યા પછી જે ખસે, ધિઃક જીવવું છે તેનું,
“છેલ્લો છઉં હું રાજ, પરાક્રમ કરી મરું હું.”

એમ કહીને રાય, જીહ્વામાં ધૂમ્યો ધસીને;
ગાંડા ગજની પેર, આખરે પડ્યો સડીને.

જયશેખરનું સેન, કુલીન રણપુતો કેરું;
મુઠિં રાજને કાળ, નથી એ કરવું રહેલું.

ઝીઝો મહેલની તેહ, સડી લઈ ભુંગળ ને ગજ;
મારી હાલી સેન, બચાવ્યું રાગનું શય.

ધન્ય પ્રેમ ને શૌર્ય, અરે તે કહાં છે આજે !
ધિઃક ધિઃક નરનાર, જતાં રણમાં જે લાજે.

સોલંકી મૂળરાજ, વીર નાયક નહિ તોએ;
રણે બતાવ્યું શૂર, ક્યાં કામો તે રહોએ.

અનલવાડનું રાજ, વધાયું ઝાઝું તેણે;
કહાં છે રજપુત આજ, શૂર દર્શાવ્યું જેણે ?

ભીમદેવ હંમેશ, પ્રતાપી મ્હોટો જોદ્ધો;
ધણાંક ખીજાં રાજ, રાખતાં જેનો મોજો.

સિદ્ધરાજ શૂરવીર, થયો નામાંકિત રાજ;
પ્રગ્નહિનનાં કામ, ક્યાં છે જેણે ઝાઝાં.

રાજા રા'ખેંગાર, બુનાગદવાળો જેણે;
ક્યાં પરાક્રમ બહુ, મારીઓ સિદ્ધો તેને,

સિદ્ધરાજ જયસિંગ, નથી દેખાતો આજે;
જોદ્ધો તે જગદેવ. આજ કાંહાં મિરાજે ?

શૂરો બોળો ભીમ, ભીમના જેવો જોદ્ધો;
શૂરાઓમાં જેહ, ધરે ઉંચો બહુ ઓદ્ધો.

દિલ્હીપતિ પ્રથિરાજ, તેહ પણ તેથી ડરતો;
ભીમ તેહવો આજ, કાણુ છે રણમાં લડતો ?

કહાં કહાં તે શૂર, ઉર ઉંચું રણપુરથી;
મયું જનનું નર, બુદ્ધ જોએ નહિ દૂરથી.

ક્ષત્રી કેરું ખીજ, કોહી ગયલું છે સાચે;
અશીષી કાયર રાજ, જનાનાથી બહુ રાચે.

ગણેશ ગીત.

(તિલક)

ગણુનાયક લાયક દેવ ધણો,
 વરદાયક ધાયક દોષતણો;
 સહુ દાનવ દેવ સુસેવ કરે,
 તું ગણેશવિના કુણુ કલેશ હરે.

ગિરિજા સુતને સ્મરતા સુતને,
 સ્તનકાદિક ભક્ત કવીશ મને;
 ગિરિરાજ સમાજ દીએ જશરે,
 તું ગણેશવિના કુણુ કલેશ હરે.

સહુ વિધ્ન સમૂળ નસાડી દીએ,
 બહુ પ્હેલ પૂજર્થ તું માન લીએ;
 તવ મંગળ મૂરતિ નામ ખરે,
 તું ગણેશવિના કુણુ કલેશ હરે.

રૂડી સિદ્ધિ સમૃદ્ધિ ગૃહણી ધણી,
 સહુ લાભ સુલક્ષ અહીંશ મણિ;
 પરિવાર રૂડોજ અનુપમરે,
 તું ગણેશવિના કુણુ કલેશ હરે.

તુજ મુષક વાહન જ્ઞાતું બહુ,
 કરી દાખવતો તું પ્રભાવ સહુ;
 હિણુ પાર પડે તુજ નામ સ્મરે,
 તું ગણેશવિના કુણુ કલેશ હરે.

તવ લાંબુ સુઉદર દાખવતું,
 ગુણુ શાંતિ ક્ષમા કરણાકર તું;
 વશ ક્રીતિ ધણી સચરાચરરે,
 તું ગણેશવિના કુણુ કલેશ હરે.

મણુરાય વિના કુણુ સાજી કરે,
 ગણુનાથ વિના કુણુ હાથ ધરે;
 ગણુપત્ત વિના કુણુ પત્ત ભરે,
 તું ગણેશવિના કુણુ કલેશ હરે.

ગણુઅંધુ વિના જીંહું સંધું અને,
 ગણુસેન વિના નહિ ચેન મને;
 ગણુવિત્ત વિના નહિ વિત્ત ઠરે,
 તું ગણેશ વિના કુણુ કલેશ હરે.

ગજહેતુ વિના કયમ હેતુ સરે,
 ગજ કેતું વિના કયમ સેતુ તરે;
 ગજદંત વિના કયમ ખંત ખરે,
 તું ગણેશવિના કુણુ કલેશ હરે.

ભટ નર્મદ મંગળ નામ જપે,
 સત ભાવિકને નહિ ખીજું ખપે;
 યમ નામ તણે રટણેજ ડરે,
 તું ગણેશવિના કુણુ કલેશ હરે.

આગગાડી.

(કટાવ)

ખસો ખસો સહુ, બાબુ આવો, બુચો બુચો રે, પેલું
 થેલું, જંગલી ગજનું, જૂથડું મોટું, ખૂબ હાંફતું, કુંકુંકું,
 કુંકું કરતું, વરાળરૂપે, દંભ કાઢતું, ચીંઈ શબ્દે, ચીસ પાડતું,
 સાવધ કરવા, મુકામપરના, રખેવાળને, ખેસનારને, જોનારાને, કે હું
 આવું, સહુ સલામત, છે વા ગરબડ, નિજ જતને, રસતામાંની,
 પગથીઓને, અથવા બીજી, મારગમાં કે, થઈ હોય તે, પ્રથમ
 જણાવે, તાર્કંટથી; ભય બહુ હોય, ચીંઈ કરીને,
 ચીસ કારમી, તાણી પાડી; ત્યમ ચેતવણી, મુકામપરના,
 રખેવાળને, નિજ તરફથી, જે કંઈ હોય, તે બનલાવે
 ઉંચે કાઢતી, ફળી ટાંગીને, વાવટા ઉડતી, દીવા રાખી,
 સિગનલ રૂડી, રાતી જણવે, ભય છે માટે, બિલું રહેવું,
 લીલી જણવે, સંભાળીને, હળવે હળવે, જોતાં આવું, ધોળી,
 જણવે, નથી હરકતો, પુરી હોય, ઝટ ઝટ આવું, વળી કે હામે,
 હવા ધુમસથી, જણાય નહિ ત્યાં, સીસાંકેરાં, દારૂભરેલા, ડબ્બા.
 જણે, હોય પતાસાં, તેને રાખે, વળગાડીને, પગથી સાથે, આગળથી કે,
 જોના ઉપર, પગલાં પડતાં, થાય અવાજો, જણે પુટી, તોપ હોયની,
 એ તજવીજે, સાવધ રહે જૂથ, ધણું ડાહ્યું તે, સમજવાળું, ખૂબી,
 ભરેલું, રમાડનાઈ, ગુણ કરનાઈ, તોપણ દીસે, ખહાર થકી તે, ગાંડું
 થેલું, ધણીક રીતે, ખરાડવામાં, વળી ચાલવે, પગલાં મૂકવે, સરખી રીતે,
 વેળાએ તો, ધીમે ધીમે, વેળાએ તો, ઉતાવળાં ખૂબ, વાયુ પડે તે,

ઉડી જાએ, જે કારણથી, પગથી બોલે, હમ્મમ્મ હમ્મમ્મ હમ્મ, હમ્મ હમ્મ
 હમ્મ હમ્મ, ધપ ધપ ધપ ધપ, ટકઠક ટકઠક, ટૂંકટૂંક ટૂંકટૂંક, ટૂંકટૂંક
 ટૂંકટૂંક, ખડ ખડ ખડ ખડ, ખરરર ખરરર, સરરર સરરર, ટકઠક
 ટક ટક, ટક ટક ટક ટક, ટક ટક ટક ટક, વાયું બોલે, ખરરરરરરર,
 ખરરરરરરર, હાંફા ચાલે, ફૂંઘા ફૂંઘા, વચમાં મોટી, બોલે સુઉઉ,
 પાછી પગથી, ટૂંક ટક ટૂંક ટક, ઉભાં રેતાં, કચું ઊં ઊં ઊં, ધન્ય
 જૂથને, પીઠે આણે, બોળ મોટા, માલ અને સહુ, જનાવરોને, લોકોને
 પણ, બેસાડીને, અબાડીમાં, જેમાં શોભે, જાગેવાળા, ઘણા ઓરડા,
 કેા કેા દીસે, શણગારેલા, શ્રીમંત સાર, કેા કેા સાદા, ગરીબ સાર,
 એ સંવાને, આંચ વગરની, ખુશાલીમાં, સુખ આપતાં, આણે છે જૂથ,
 કાપી ઝટ ઝટ, લાંબા મારગ, જે બહુ શોભે, સડક થવા એ, સડક જોઈને,
 અનહદ લાંબી, જેની વચ્ચે, પગથી રૂડી, એકમેકથી, પાંચ પુટ નવ
 ઈંચ દૂર છે, લોહાની કહું, જમીન સાથે, બેસાડેલી, થાય ધસાર્ધ,
 લાંસા ચકચક, તડકે ચળકે, રૂપાંસરખી, જે વળી કદમાં, પુણા પાંચ
 ઈંચ ઊંચાઈમાં, પોળાઈમાં અઢી ઈંચ પણ, જૂથ પગ મૂકતું,
 સદાઈથી રે, જેમ બહુગર, દોરડી ઉપર, દોડે તેમજ, સડકતણી
 એ, બાબુઓએ, હદ કટેરા, એક પાસ તો, વિજળી કેરા, તારો
 ઉંચ, લટકે શોભે, થંભે બાંધ્યા, જેનું અંતર, એકમેકથી, સાદ
 વાર છે; હદ પેલીગમ, બે પાસે છે, રૂડાં ખેતર, જે ચોમાસે,
 લીલે ધાસે, લીલે ઝાડે, વાયુ હહેરમાં, રમ્યજ લાગે, વળી પર્વતો,
 શીલોતરીથી, ભરેલ સુંદર, પણ જરે જૂથ, નદી દરિયાપર, પુલો પરથી,
 આવે તારે, શાલ અનુપમ, વિશેષ વણું, ચોમાસામાં, ભરપૂર પાણી,
 રગડો રાતો, થકું ભારી, ખૂબ વિરતારો, ચાંદરરૂપે, દેખાયે ને, દોડે

જળજળ, રમરમ રમરમ, મેહુલો વરસે, પવંત ભૂરા, જણાય સારા, મીઠો
 લાગે, શબ્દ પાણીનો, મળેલ જેને ગજ જૂથડાનો, ઘઘઘઘઘઘઘઘ,
 ખરે ખપોરે, ઘન અંધારે, તારા ઝળકે, જૂથ દોડે જહાં, લોહાના
 પુલ, કારીગરીનાં, કમાન ઉપર, બધાએલા, વળી કે મારજ,
 પહોડો વચ્ચે, ખોદી કાઢ્યા, બાળુ જેતાં, કાપ્યા લાગે, કરવતથી
 ખૂબ, સફાઈથી તે, જેમાં જૂથડું, ચીઈઈ કરીને, જાએ તારે,
 અંધાર ઘન, અજળ પમાડે, પછી જતું રેહ, ન અજવાળું,
 પાછું આવે, આહા કેવું, નિસ્મય કરતું, બેસનારને, પવન
 મહેનો, દિલે લાગે, એ સવગાંથી, તન મન ઉપર, ધાય અસર
 બહુ, હરખ હરખમાં, હહેરે ઉઘે, એવી રીતે, એક જગંથી,
 બીજી જગાએ, કામ કાજ પર, મોઝ મારવા, થોડે પેલે,
 ત્રીજે વર્ગે, બે પાઈમાં, બીજે વર્ગે, અડધે આને, પહેલે,
 વર્ગે, એકજ આને, એક મૈલની, લોકો કરતા, સવારી ખાસી,
 જૂથપર બેસી, તે કેવું તો, બહુ દોડતું, શરતી થોડો, તેની
 આગળ, શુંજ દોડશે? જરૂર પડેથી, એક તાસમાં (કલાક
 એકે), સાઠ મૈલનું, અંતર કાપે; રોજ કામમાં, ઘણીક વેળા,
 લોકોનો તો, હજાર પંદર, મુંબઈ મણનો, ભાર લઈને,
 તીસનું જૂથડું, દર કલાકે, વીસ મૈલનું, ફક્ત માલનો,
 કહું પિસતાળીસ, હજાર મણનો, બોળે લઈને, પચાસનું જૂથ,
 બાર મૈલનું, અંતર કાપે; અવધડ વેળા, અતીસ ચાલે, કદી ન
 થાકે, બેસનારનું, પાણી ન ઉછળે, એવું દોડે, બુલવું બુલવું,
 મદે બધું પથ, માવધ ફેરી, આગા ઇટ લઈ, માની કરીને, અટકે
 ચાલે; સહુ ખરું પથ, જારે કરીએ, વિચાર કે એ, રૂં

જૂથડું, માનવી જાતે, બુદ્ધિ જોરથી, ધણી મ્હેનતે, ધણેજ
 પૈસે, ઉપજાવ્યું છે, તારે તો વળી, આંખો ફાટે, મોડાંમાંથી,
 થાઓ હેં હેં, ધન્ય ધન્ય છે, માનવી તું ને, તું ન કરે શું?;
 લાભ થાય તે, ગણાય નહિ રે, સહુ જન કહે, લાભો મોટા,
 દેશાટનને, વેપારોથી થાઓ છે પણ, તેનાં સાધન, આવાં
 જૂથ છે; + + + + + +
 એ પરમાણુ, ઈશ્વર બાપો, પુત્ર પુત્રીને, સુખી કરવાને
 નિજ કુદરતની, જાણ કરે કે, તેઓ તેની, સ્તુતિ પ્રાર્થના,
 કરે અહોનિશ, નીતિ પાળે, સુખી થાઓ, માણસ અમથું,
 તેના પણ શું, કરી શકે રે, બીતરતણી જે, કુંચી ફેરવે,
 ઘટતી રીતે, તે હરિ જગપતિ, અતિ દયાળુ, દરિદ્ર સામું,
 જોએ હમણાં, તેની સેવા, ખરા ભાવથી, રોજે કરવી, જરૂર છે
 પણ, છતું ટાણું ને, સમરણ કાં ના, કરવું સાચે, માટે
 તેનો, આજ પ્રસંગે, પાડ માનવે, સામેલ સહુ જન,
 થાઓ થાઓ; જ્ય જ્ય શબ્દે, ગુણ ગાઓ ગાઓ.

સ્વતંત્રતા.*

તેજ ધીર વીર રાજ--

(આમર)

રાય હોય જે પ્રજા પિતા સમાન પાળતો,
રાજનીતિ સર્વ પાસ યોગ્ય જે પળાવતો;
પક્ષપાતને તજ સજે વિવેક અંતરે,
તેજ ધીર વીર રાજ રાજ્યસિંધુને તરે.

અન્ય ધર્મ જાત રંજના ગુણી પ્રગળજો,
તેહનાં ન દુઃખવે કદી કહીં તનો મનો;
આપ અન્યમાં સદા સમાન ભાવ જે ધરે,
તેજ ધીર વીર રાજ રાજ્યસિંધુને તરે.

આજ એમ કાલ તેમ ફેરવે ન કાયદા,
જેથી તો પ્રજા સહે ધણુજ ગેરકાયદા;
રાગને નિવારવા કરે ઉપાય સારે,
તેજ ધીર વીર રાજ રાજ્યસિંધુને તરે.

* તા ૩૭ અક્ટોબર ૧૮૫૬એ બેટમાં અંગ્રેજોએ વાણેરોને હરાવ્યા ને ત્યાંનાં દહેરાં છુટ્યાં. તે બાબત ૧૮૬૧માં લખેલી પુસ્તિકામાં તા ૨૩ મીનાં “રાસ્ત ગાફ-તાર”માં પોતાની તરફના ઠેક સાથે છાપવામાં આવી હતી, તે વાંચતા વારને એક-દમ ભેસ્સો થઈ આવ્યાં તેથી એ ઉપડી કવિતા બે દહાડામાં લેડી હતી. એ બે દહાડામાં હું જબરા આવેશમાં હતો, ને ધરમાંથી બહાર તો ગયોજ ન હતો, પણ મારી એક નાની ઓરડીમાં બસી રહ્યો હતો; ને ફક્ત ધણુજ જરૂરના કામ સાદે નીચે ઉતરતો. એ કવિતા પછી મેં તા ૨૧ મી નવંબરે પાચધોણી ઉપરની છાકરીઓની નિશાળના મકાનમાં મળેલી ‘લુહિવધક’ સભામાં વાંચી હતી. એ જણા કવિ દલપતરામ અને દયારામનો રાગરાદ રણુછાડ એ બે જણ હતા.

- નર્મદ.

સારું માહું જાણવા લાજાતું હોય લોકમાં,
પુરમાં ફરે હરે ન રાખી દિલ બેતમાં;
રંક જાત પાસ ઉપડાવનો ન વેઠ રે,
તેજ ધીર વીર રાજ રાજ્યસિંધુને તરે.

દેહકું બપેયું મોર મેઘને ઇચ્છે વળી,
તેમ રાયને ચહે ઉમંગથી પ્રજા ભલી;
નીતિમાન ભક્તિમાન હોઈ દેવથી ડરે,
તેજ ધીર વીર રાજ રાજ્યસિંધુને તરે.

ચોમાસામાં.

(મંદાકાંતા)

તૈયારી છે ચુપચુપ કહે કાગડાઓ નકાબ,
સંધું દીસે પવન ન હીસે શાંત રૂડું ગભીર;
શોભા વાળું શું હું જટ પછી મેઘરાગ્ન પધાર્યા,
વ્રજાદિગે હરખથી નમી સ્વસ્તિ શબ્દો પૂકાર્યા. ૧

જેવો થઈ પવન અતીશે જોરમાં આવતો રે,
ઓ આ આવી ઝડપથી બહુ વાદળી કાળી જોરે;
આહા કેવું પડું પડું કરે ધોર આકાશ બારે,
ઓહોઃ આગ્યો ખૂબ તુટી પડ્યો મેઘ મોટીજ ધારે. ૨

ચારે પાસે વિજળી ચમકે ઉપરા ઉપરીરે,
ગાજ રહે મરજન થકી રાત આખી વળીરે;
વ્યાઘ્રા સિંહો અતીશ તડકે આડ મોટાં પડેરે;
જોતાં ત્રાસે પ્રથમ નીકળ્યો તે પ્રવાસી મરેરે. ૩

ચાલ્યા નન્યે ગડ ગડ મડી આ ભડાકા કડાકા,
વીજો ચળકે જળ ખૂબ પડે વાયુ લેતાં તડાકા;
વાંસો પુટે તડ તડ કરી રાન થાએ કરાળ,
એથો વિના સરવરતટે ખૂમ પાડે મરાળ. ૪

પહાડે મોરો થન થન કરે સુર ઉંચા લઈને.
આંખા ડાળે કરતી ટહુકા ખૂબ કોએલડી તે;
પાણી પાણી સકળ વનની કુંજ માહે મયે ને,
પહાડી ભૂમિ ચકચક બને સાફ ધોવાઈને રે. ૫

ખેડુ લોકો શરીર બીજવી ખેતરે કામ કર્તા,
જેને થાએ શરદી ગરમી થોડકી અન્ય કર્તા;
ઉંચે જોઉં પરવત ચડી તો ધણા અબ્રરંગી,
નીચે જોઉં ભરપુર ખુલ્યાં ઝાડનાં ઝુંડ રંગી. ૬

કા કા હામે કુંગરપરથી ધોધ મોટા પડે છે,
જેમાં રૂડાં સૂરજ કિરણે રંગ ઝાઝા બને છે;
ઢાણે સાંજે રૂડું ધનુષ જે આસમાને જણાયે,
જોતાં તેને નિર્ભય તરે કા ન આનંદ માંહે. ૭

હોડી ચાલે જર જર કરી કાપતી પાણીને ને,
ખેંચી આંધ્યા પવનથડા આ તોય પુલે સડો તે;
મીઠાં ખાસાં સરવરતણાં નીર તો નિર્મળાં છે,
મેદનોમાં હરણુ બકરાં ગાય ઘેટાં ચરે છે. ૮

શોભે કેવાં બહુ ખડ અને ધાન્ય તે ખેતરોમાં,
ઝાડો લીલાં વિવિધ ફુલડાં વન ને વાડીઓમાં;
વાયુ આવે ફરફર વળી એ મઝા કોણુ જાણે ?
સંધ્યાકાળે તટ નિરખતાં મોઝ કોને ન આવે ? ૯

કોની કોની છે ગુજરાત ?

કોની કોની છે ગુજરાત ?

ઉગ્રસેન રામ કૃષ્ણ સાત્યકી યાદવ જ્યાં સહુ વિરાજતા;
જ્યાં વ્રાહ્મણ ને રજપુત ઝાઝા ધસીને અર્થે ઝુઝયા હતા,

ત્યાંના લોકતણી શું કેવી ?

નાના નારે નથી તેની;

ત્યારે કોની છે ગુજરાત ?

ભુદ્ધ જૈનના ધૂમ્યા વાદ જ્યાં મ્લેચ્છેશું શિલાદિત્ય લડ્યો;
ભૂવલ્લશું વળી જયશિખરી જ્યાં ભુદ્ધ પરાક્રમ દાખી પડ્યો,

ત્યાંનાં નાનાં ત્યારેં

વળી રાજ્યનો રંગધ્વજ જ્યાં હશેક વર્ષ લગી ઉડ્યો;
સરસ્વતી ને સેનાનીએ રંગ દાખવ્યો છે રૂડો.

ત્યાંનાં નાનાં ત્યારેં

કયું પામ જ્યાં મુસલમાને નિજ રાજ્યનું વળી વડું;
મધ્યે આવ્યાંને ખાને તે માની લે છે માન વડું.

ત્યાંનાં નાનાં ત્યારેં

રે જ્યાં કીધો કોપ કાળીએ રાજ્ય થયું ખડેર ભુકું:-
વળી રાજ્ય જ્યાં દખણી કેરું ઠાઠે દીપે કંઈક રહું.

ત્યાંનાં નાનાં ત્યારેં

વળી પુરાતન પ્રસિદ્ધ જગમાં ભૃગુનો આશ્રમ જ્યાં જોયો:-
વળી રંગ જ્યાં જનવસ્તુનો અંદરને નાકે સોયો.

ત્યાંનાં નાનાં ત્યારેં

હું અંગ્રેજી રાજ્યતાણું જે ધામ મુખ્ય પશ્ચિમભણીઃ
ન્યાં ગુજરાતતણા જન વસીઆ કો રે વેળા થોડી ધણી.
ત્યાંનાં નાનાં ત્યારેં

ન્યાં રેવામહીકાંડા શોભે હિંદુ મુસલમાન રાજ્યકેઃ-
વળી રાજ્ય રણની પેલીગમ જોય સિંધની લગોલગે.
ત્યાંનાં નાનાં ત્યારેં

વૃદ્ધનગર જેણે જોયાં સહુ ચડતાં પડતાં રાજ્ય ઠરીઃ
હજી જીવે છે શું જોવાને પ્રજાતણા રંગદંગ વળી.
ત્યાંનાં નાનાં ત્યારેં

શું આજણું ને વાણિયાકેરી શ્રાવક ને ભાટિયાકેરીઃ
ક્ષત્રી રજપુત કણુખીકેરી બીલ અને કાળીકેરી.
ખીજી શુદ્રતણી શું કે'વી ?
નાના નારે નથી તેની
ત્યારે કોની છે ગુજરાત ?

પૂર્વજ જેના જે વળી આજે જન્મથકી ગુજરાતી વઘાઃ
કાઈ રીતની તોપણુ ને વળી આયર્ધર્મને રાખી રહ્યા.
તેની તેની છે ગુજરાત,
પછી હોય ગમે તે જાત;
તેની તેની છે ગુજરાત.

વળી પરદેશી ખીજી જેને ભૂમિએ પાળી મોટ કર્યાઃ
પરધર્મી પણ હિત ધિંછનારા માતતણા તે ભાઈ કર્યા.
તેની તેની છે ગુજરાત,
પછી હોય ગમે તે જાત;
તેની તેની છે ગુજરાત.

નમદે કે' ગુજરાતી બાઈઓ માતાને અર્થે સંપ ધરે;
અતે અંધન તોડી રણે સહુ ઝુઝી જય સુખ જમે ભરે.

પ્રેમ શાયને કરી પ્રખ્યાત,
તે તે સહુની છે ગુજરાત;
તે તે સહુની છે ગુજરાત.

મદ તે કોણ ?

(શિખાવત)

મદ તેહનું નામ, સમે આવ્યો કે ચાલે;
કનક કામિની તણ, સજી રણમાં જઈ મ્હાલે.

મદ તેહનું નામ, ડરે નહિ રણે જવાથી;
હોંશે ચડે તોખાર, ડગે નહિ રિપુ મળ્યાથી.

મદ તેહનું નામ, મરે પણુ પણુ નવ મૂકે;
ધરી ધીર શૂરબેર, તાકયું નિશાન ન મૂકે.

મદ તેહનું નામ, ભોગવે શ્રમે રણેહું;
સિંહ સરીખો તેહ, ખાય નહિ ઘાસ પડેહું.

મદ તેહનું નામ, દેશી સાર લડી મરતો;
બુગ બુગ જમે જમ, નામ પોતાનું કરતો.

માયાળુ મા.

(ભુજંગી)

ભુખે રોડિં તો યાનનું દૂધ પાતાં,
જમાડી પછી પ્રેમથી આપ ખાતાં;
મુવાડયા વિના દૂર તો નાં જતાંજી,
વળાએ નહિ પાડ માયાળુ માજી. ૧

દુઃખે રોડિં તો મીઠાં ગીત ગાતાં,
કિલ્લ બાઈ આપુ કહી પેટ બહાતાં.
વહી પ્રેમ ને ગોદ ઉછાળતાંજી, વળાએ. ૨

સુતો પારણે નિરખી આંસુ આણ્યાં,
નહિ સુખડાં તો વિના પ્રેમ જાણ્યાં;
બહુ બેસીને પાસ સંભાળતાંજી, વળાએ. ૩

મને અન ખાવાનું પાણી પીવાનું,
વળા બોલવા ચાલવા મ્હેરવાનું,
ધણી મ્હેનતે શીખવ્યું વાંચતાંજી, વળાએ. ૪

ડહી નીતિની વાત ગળ્યું જણાવી,
પ્રભુ પ્રાર્થના રીત પ્રીતે ભણાવી;
કુછદો તગવ્યા બહુ બોધતાંજી, વળાએ. ૫

ખરેખાત માપુતસબંધ કેવો,
ખરે જાણુવો પૃથ્વી ને વૃક્ષ જેવો;
કૃતમી છતાં બહાલ તો આજુતાંજી, વળાએ. ૬

અરે કેમ હું વિસરું ઉપકાર,
મણેથી નથી આવતો કાંઈ પાર;
કૃપાવૃષ્ટિ જોઈ રહ્યો છું જાણી, વળાએ. ૭

રૂડાં છોકરાં સર્વે ને એવી રીતે,
નિતે માનશી માતણી પાડ પ્રીતિ;
યશો સંધિ વાતે સુખી રોજ સ્થેજે,
કલ્યું નર્મદાશંકરે એમ છે જે.

ના હઠવું ના હઠવું.

(૫૪)

ડગલું ભયું કે ના હઠવું ના હઠવું;
વેણ કહાડયું કે ના લટવું ના લટવું. ૧૬.

સમજીને તો પગલું મૂકવું, મૂકીને ના ખેલીવું;
જવાય જે નહિ આગળ તોયે, ફરી ને પાછું લેવું.—૩૦ વેણ.

સંકટ મહોટું આવી પડતે, મહોટું ન કરવું ખેલીવું;
કળે બળે બળ્ય લડવું પણ ના, કરવું ફરવું હિંચું.—૩૦ વેણ.

ફતેલ કરીને આગળ વધવું, અથવા અહિંયા મરવું;
પણ લીધેલું તે પાળીશું, રે વળજરનું કરવું.—૩૦ વેણ.

તણ હામ ને હામ મૂકવા, ખૂણા જે કો ખાળે;
ધિક કાયર તે અપજસશી, ખાળકુંડીમાં ખોળે.—૩૦ વેણ.

ભણી ગણી જન પુખ્ત વિચારે, પાયો નાખે મજબુત;
કો કાળે પણ જશ મોટો લે, નર્મદ કેરું સાબુત.—૩૦ વેણ.

ધીરજ.

(૫૬)

ધીરાં યધને સેહેવું પડે તે; ધીરાં.
 એ ન પરાક્રમ જાણવું જોતે.
 ધાએલ લાંબાં ચતાં પડી રહેવું; ધીરાં.
 ટકટક જોવું મ્હોડે નવ કહેવું.
 જાતી ઉપર કા પગ મૂકી ભાંગ; ધીરાં.
 કા વળી પાણીનું પૂછી ઉડાડો.
 દુઃખ થયે ન બળડવું રે ભાઈ; ધીરાં.
 હોય એવું કહી લજીવી લભાઈ.
 સુખ થયે પાડ માનવો ભારે; ધીરાં.
 એમાં નવાઈ નહિ કાઈ ધારે.
 દુઃખમુકી વળી જીવ જો રીખાય; ધીરાં.
 ઉચું જોવું કે વ્હેલું મોત થાય.
 ભવરણમાં નરમદસિંહ સિપાઈ; ધીરાં.
 જોએ ધીરજથી હસીને ભવાઈ.

ગાયન વિષે.

(૬૦૬૧)

ગાયનથી આનંદ બહુ, સહુ પ્રાણીને થાય;
 શોક બહીક સંતાપ ને, થાક ઉતરી જાય.
 ગાયનથી રસ વાધતો, નવે રસો સુદાય;
 વીર ધસે રિપુની તરફ, કરુણા પણ ઉભરાય.

ગાયનથી થઈ શાંત જન, હૃદયે ડોહા ખાય;
કુમળાં બાળક હૃદયમાં, ઢોહાં ઉંઘી જાય.

ગાયન અદ્ભુતથી સભા, ચિત્રામણ દેખાય;
પ્રવાસ ને એકાંતમાં, ગાયન મિત્ર ગણાય.

અમ્મવવા માવા થકી, નિપજે જે સુર રાગ;
નાચતણા તે તાલમાં, ઉપજવે અનુરાગ.

હરણુ હાથી હય ઉંટને, ધણી જાતના નાગ;
એનાપર તેની અસર, થાયે જળો જનગ.

બુલબુલ મેનાં ચીડિયાં, કાયદા માએ કાગ;
રીજંતા રીજાવતાં, શામાવે બહુ આગ.

નાદબ્રહ્મકેરો કદી, લાગે નહિ કંઈ થાગ;
સર્વોપરી આનંદ એ, સમી જાય સાહુ આગ.

પિતા.

(જુજંગી)

બહુ હૃદયી ઉઘમે જન્મ જાણે,
કરાવ્યાં મળ્યાં લોકને ગોળ ધાણે;
અરે ગુણ ને રૂપ જાયા વિનાજ,
વળાએ નહિ પાડ બહાલા પિતાજ.

૧

ધણી રીતથી પાળી પોણી ઉછેરો,
શિવેકે વધુ પ્રેમપ્રશીન ધેરો;
બળદે તમે બહાર તેડી જતાજ, વળાએ. ૨

અરે ખોલતો કાલું કાલું હું બાપ,
ઉમંગે તમે મારતા પ્રેમથાપ;
કરી કારી ને ખૂબ ખીલાવતાજી, વળાએ. ૩

અરે છાતી ને મૂછના વાળ તાણ્યા,
તમે રીક્ષ ને વેર લેશે ન આણ્યાં;
દઈ શીખ ને ખોડ લંગાવતાજી, વળાએ. ૪

ધણું દ્રવ્ય ખર્ચી શીખાડ્યો મનેજી,
ધણી મ્હેનતો જાતથી લે અનેજી;
બતાવ્યાજ સંસાર રસ્તા ધણજી, વળાએ. ૫

ભરી મુજમાં નીતિ તો ઠાંસી ઠાંસી,
થયો થોડ્ય વિદ્યા વિવેકે ન રાસી;
કુડા બ્હેમી વિચાર સુધારતાજી, વળાએ. ૬

તજી સર્વ કામો કઈં સેવ સારી,
ફરી ના મળે મા અને બાપ ધારી;
ખરા સ્નેહમાં બેજ માતા પિતાજી, વળાએ. ૭

થશે વૃદ્ધકાળે અશક્તિ શરીરે,
બીલા નાજ મૂકું તમેને જરીરે;
તમે આશરો આડ ને હું લતાજી, વળાએ. ૮

તમે તાત કાધા ધણા ઉપકાર,
મળ્યાએ નહિ કેમ કાધા અપાર;
અરે વિસરું તો કઈં મૂખ પાજી, વળાએ. ૯

રૂડાં છોકરાં સર્વ તે એવી રીતે,
નિતે માનશે તાતના પાડ પ્રીતે;
થશે સંધિ વાતે સુખી રોજ રહેજે,
કહ્યું નર્મદાશંકરે એમ છે જો. ૧૦

રણુ તો ધીરાનું.

(૫૬)

રણુ તો ધીરાનું ધીરાનું, નહિ ઉતાવળા કાયરનું. ટેક.
 ધીર વીર જે હોય તેજ ખૂબ, સંકટ સામે થાયે;
 મ્હોટ પડે રણુમાં રેહ ઉભો, લેશ નહિ ગભરાયે. રણુ.
 ધીર વીર કે પ્રસંગ શોધે, સ્હેવા કળેલા ભારે;
 બળી જોઈને આફત હોરે, રાજી ધા લે ત્યારે. રણુ.
 થતે આવરાં ઉતાવળારે, હામ થાય છે મ્હોટી;
 વિના કારણે ધાત થાય ને, બળ કનેથી લોટી. રણુ.
 કાયર થઈને નાસી જતાં, અધવચ મૃત્યુ જાલે;
 એ મરવાના ક-રણુમાં, કર્તા ના મરવું બાલે. રણુ.
 ડાહ્યા તે દેશાવર વેદે, રાની બહુ અથડાયે;
 ધીરવીરના પગ સંકટમાં, કદી નહિ લથડાયે. રણુ.
 ધાયું મેળવે વા ટકી રહે, વા તે મૃત્યુ પામે;
 ત્રણેથી તેને બહુ જશ છે, શત્રુ ધન્ય કહે સામે. રણુ.
 પ્રપંચ રણુમાં બહુ સપડાવે, મોટા ત્રણે તાપો;
 શરવીર જન કળે વળેથી, મારે તે પર છાપો. રણુ.
 બળી વધારે જોરસાં સહુજન, પણ કબજામાં રાખો;
 મ્હોલે એ જીતી બણા તો, શત્રુ નીચે નાખો. રણુ.
 બળી જોઈના સંકટ હોરો, સંકટમાં ના બહીઓ;
 કહે નર્મદ સહુ ધીરવીર થઈ, જશ લઈ જુગ જુગ જીવો. રણુ.

સાહસ કરવા વિષે.

(ભાવણી)

સહ ચલો જીતવા જંગ ખુગલો વાગે,
યાહોમ કરીને પડો, ફતેહ છે આગે. ૨૬.

કેટલાંક કર્મો વિષે, ઢીલ નવ ચાલે,
શંકા ભય તો બહુ રોજ, હામને ખાળે;
હજી સમય નથી આવીઓ, કહી દિન ગાળે,
જન બહાનું કરે નવ સરે, અર્થ કો કાળે;
અંપલાવવાથી સિદ્ધિ જોઈ, બળ લાગે,
યાહોમ. સહ ચલો. યાહોમ. ૧

સાહસે કયો પશુએ પુરો અનુનને,
તે પરશુરામ પરસિદ્ધ, રહ્યો નિજ વચને;
સાહસે ઇંદ્રજીત શર, હણ્યો લક્ષ્મણે,
સાહસે વીર વિક્રમ, જગત સહુ બણે;
અર્ધ ગર્દ જંગમાં મર્દ હક્ક નિજ માંગે,
યાહોમ. સહચ. યાહોમ. ૨

સાહસે કાલંબસ ગયો, નવી દુનિયામાં,
સાહસે નેપોલ્યન ભીડ્યો, યુરપ આખામાં;
સાહસે લ્યુથર તે થયો, પોપની સામાં,
સાહસે સ્કોટે દેવુરે, વાળ્યું જોતામાં;
સાહસે સિકંદર નામ, અમર સહુ જાગે,
યાહોમ. સહચ. યાહોમ. ૩

સાહસે શાતિના અંધ, કાંપી ઝંટ નાખો,
 સાહસે જાઓ પરદેશ, બહીક નવ રાખો;
 સાહસે કરો વેપાર, જમે બહુ લાખો,
 સાહસે તજ પાખંડ, બહારસ ચાખો;
 સાહસે નમંદાદેશ, દુઃખ સહુ ભાગે,
 યાહોમ સહુચ યાહોમ.

જે દુઃખ દે તે સહેવું.

(૧૬)

ટકટક જોયાં કરવું બળદિયા, ટકટક જોયાં કરવું. ટેક.
 શકિત વગર તે એસી જવાએ, ભાગી ગયા પગ તારા. બળ.
 મર્થા ઉડતાં વહેલું ચાલતાં, ફસડી જવાએ તુંથી. બળ.
 ફાડી આંખ ને મ્હોંડે શીલું બહુ, દાંતો તો ખીડલા. બળ.
 ક્રવા પેટમાં હાડ જણાતાં, શી આ તારી વેળા. બળ.
 એવી હાલતે ગાડું ખેંચવું, સરજત તુને એવું. બળ.
 ગાડીવાન તે મરંડે પુછકું, જે દુઃખ દે તે સહેવું. બળ.
 મારે ચાખખા બોંકે પરાણા, મુકા દે બહુ પેટે. બળ.
 ખેંચી નાથ ને દુઃખ બહુ દે છે, મુખથી જાળો દે તે. બળ.
 વળી મનમાં બહીક મૂંઝણો, વાચા વણ શું જાણું. બળ.
 ધિક્ક મને આ દેખું તુજને, ચમણ નથી કંઈ ખાઈ. બળ.

મોતચક્રી તું છૂટીશ બાપડા, ઉંપાય નહિ કે એકે. બળ.
 તું જેવાને ઝટ મરણ નહિ, ઈશ્વર નિર્દય છે કે? બળ.
 નહિ નહિ ઈશ્વર શુભ કે કારણે, જોએ તુંને આવો. બળ.
 માત્ર તેહના સામું જો તું કે, છોડે દીનદયાળો. બળ.
 અવધ આવી કે ઉંચું જોઈને, નાખી દીધું ડોકું—
 બળદિયે, બળદિયો એમ મુઓ રીબાઈ.

કબીરવડ.

(શિખરિણી)

ભૂરો ભાસ્યો ઝાંખો, દૂરથી ધુમસે પહાડ સરખો,
 નદી વચ્ચે ઉભો, નિરબયપણે એક સરખા;
 દીસ્યો હાર્યો જોડો, હરિતણું હૃદયે ખ્યાન ધરતો,
 સવારે એકાંતે, કબીરવડ એ શોક ધરતો. (૧)

કદે દેખાવે એ, અચરતી જણાએ જગતમાં,
 ખરે એ મહોરાંનો, મગરૂય રહે દેશ નવ કાં?
 મનાએ સત્સંગે, પવિતર કબીરાબગતમાં,
 પ્રભાતની વૃદ્ધિએ, નિત અમર કે'વાય નવ કાં? (૨)

જતાં પાસે જોઈ, વડ નહિ વડોતું વન ખરે,
 મળે આડા ઉભા, આતિ નિકટ નીચે ઉપર જે;
 વડો આઝાં તોએ, સહુ ભળી ગયે એક દીસતો;
 વળી સંધાઓતું, અસલ જીવતું એક મૂળ તો. (૩)

કિયું ડાળું પહેલું, કંઈ ન પરખાએ શ્રમ કરે,
ધરોડ્યો પાડીને, અસલવડ રેલે જન કહે;
તણાયા છે ભાગો, ઘણી વખત જો એ વડ તણા,
તથાપી એ થાયે, કુટ વીસ ગણ્યા સો પરિધમાં. (૮)

કુટી ડાળોમાંથી, પ્રથમ તરફેરી નિકળતા,
ખૂંચે તેવા તંબુ, વધી જઈ નીચે જો લટકતા;
જટાની શોભાથી, અતીશ શરમાઈ શિવ ઉઠ્યા,
જટાને સંકેલી, વડ તજી ગિરિએ જઈ રહ્યા. (૫)

જટા લાંબી લાંબી, મૂળ થયી થોડેક દૂર જે,
નીચે ભૂમિ સાથે, અટકી પછી પેસે મહીજ તે;
મળી મૂળીયાંમાં, ફરી નીકળી આવે તરફે,
થડો બાંધી મોટાં, ઘણીક વડવાઈ કરી રહે. (૬)

વળી ડાળો મોટી, ઘણીક વડવાઈથી નીકળે,
જટા પાછી જેને, અસલ પરમાણુજ લટકે;
નવાં બાંધી થાળાં, નવીન વડવાઈ ઉગી બને,
નહિ નાની નાની, પણ મૂળ તરે ગુલ્મજ કદે. (૭)

કહું એવી રીતે, અગણિત વડો ઉત્પન્ન થયા,
જીવે જે સંધાઓ, અસલ મૂળીયાંથી રસ ભર્યા;
બહુ ડાળી ડાળાં, પરસ્પર પત્રો ભળી મયે,
ઘટાની શોભા તો, સરવ જનને વિરિમત કરે. (૮)

વડો વચ્ચે વચ્ચે, તરે અવર આસોપલવનાં,
વડોથી ઉંચા છે, ખીચખીચ ભર્યાં પત્રથી ઘણાં;
ઘણાં આંખા બેઠા, વળી ઘણીક સીતાફળી ઉગે,
ખીજાં ઝાડો છોડો, વડની વચમાં તે જઈ વૂસે. (૯)

ઉનાળાનો ભાનુ, અતીશ મથી ભેદી નવ શકે,
 ઘટા ઉંચે એવી, જન શીતળ છાયા સુખ લીએ;
 ખુલી આબુએથી, બહુ પવન આવી જમીનને,
 કરે ચોખ્ખી રૂડી, પછી મિત થઈને ખુશી કરે. (૧૦)

ઘણાં જંતુ પંખી, અમળ સુખ પામે અહિં રહી,
 ઘણાં જાત્રાળુઓ, અહિં ઉતરતા પુણ્ય સમજ;
 ઘણાં શીકારીઓ, ગમત કરતા રેહ બહુ અહિં,
 હજારો લોકોને, અગ્યણુ સમાતાં અહિં નહિ. (૧૧)

અહિંયાથી જોવી, ચક્રચક્રિત વહેતી નદી દૂરે,
 પશુ કો જોવાં જો, અહિં તહિં ચરે બેટ ઉપરે;
 ઘટા ભારે જોવી, શબ્દ સુણવા કોઈ ખગના,
 દિલે વાયુ લેવો, સુખ નવ હીણા લે કરમના. (૧૨)

ઘટા થાળાં લીધે, ઘણીક ફરવાને ગલી થઈ,
 અખોલો અંધાર્છ, રમણીય બહુ બેઠક બની;
 નિરાંતે જેમાં તો, ખુશી થકા 'રહે આદમી ઘણા,'
 નિરાંતે જેમાં તો, ખુશી થકા રહે જોગી જપમાં, (૧૩)

દીપે છાંયી જાણ, હરિત કુમળાં પત્ર ફૂમસાં,
 વળી રાતા ટેટા, યુગી બહુ જીવો પેટ ભરતાં;
 પંડે આબુએથી, બહુ ખુશનુમાં રંગ કિરણો,
 નીચે ચળકે તડકે, અરધ સરખાં દારથી પડો. (૧૪)

હરી મારી આંખો, કખીરવડ તુંને નિરખીને,
 ખરી પાપી ખુદ્દિ, ખરીજ રૂડી જાત્રા થઈ મને;
 વિશેષે શોભે છે, ગભીર વડ તુંથી નરમદા,
 કૃતાર્થી મોટો હું, દરશન વડે છું નરમદા. (૧૫)

જય જય ગરવી ગુજરાત !

જય જય મરવી ગુજરાત;
 દીપે અંબલું પરભાત,
 જ્યજ પ્રકાશશે ઝળઝળળળ કસુંબી, પ્રેમશાય અંકિત;
 તું ભણવ ભણવ નિજ સંતતિ સહુને, પ્રેમભકિતની રીત—
 ઉંચી તુજ સુંદર ગત,
 જય જય ગરવી ગુજરાત.—૧

ઉત્તરમાં અંગા માત,
 પૂરવમાં કાળા માત;
 ઐ દક્ષિણ દિશામાં કરંત રક્ષા, કૃતેશ્વર મહાદેવ;
 ને એમનાથ ને દારકેશ એ, પશ્ચિમ કેરા દેવ—
 છે સહાયમાં સાક્ષાત,
 જય જય ગરવી ગુજરાત.—૨

નદી તાપી નર્મદા જોય;
 મહીને બીજી પણ જોય;
 વળી જોય મુલટના જીહ્વરમણુને, રતનાગર સાગર;
 પર્વત ઉપરથી વીર પૂર્વજો, દે આશિષ જયકર.—
 સપે સોયે સહુ ગત;
 જય જય ગરવી ગુજરાત.—૩

તે અન્હિલવાડના રંમ,
 તે સિદ્ધરાજ જયસિંમ;
 તે રગ થકી પશ્ચુ અધિક સરસ રંમ, ચરો સત્વરે માત;
 શુભ સકુન દીસે મધ્યાહ્ન શોભશે, વીતી ગઈ છે રાત.—
 જન ધૂમે નર્મદા સાથ;
 જય જય મરવી ગુજરાત.—૪



શામળ ભટ્ટ.

જે વેળા કવિશિરોમણિ પ્રેમાનંદ લોકોને પૌરાણિક આખ્યાનો-
દ્વારા કેળવી રહ્યા હતા હાલના તેજ અરસામાં શામળ ભટ્ટ અત
લોકોને રસીલી કલ્પનાભરી વાર્તાથી કવિતા પ્રતિ દોરી રહ્યા હતા.
તેઓ અમદાવાદના વેગણપુર (ગોમતીપુર) નામના પરામાં શ્રી ગોડ
માળવી બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિમાં જન્મેલ હતા. તેમના પિતાનું નામ વીરેશ્વર
હતું; અને તેમની માતાનું નામ આનંદીબાઈ હતું. નાનલટ તેમના
ચુર હતા. તેમનો જન્મ અને અવસાનકાળ નિશ્ચિતપણે કહી શકતો
નથી; પણ સન ૧૯૩૫ થી ૧૯૩૦ એ એમના અસ્તિત્વનો સમય
મનાય છે. ખેડા જીલ્લાના સંજ-સિદ્ધિંગ-પરમણાના પાટીદાર રખીદાસે
તેમને પુરેપુરું ઉત્તેજન આપ્યું હતું; આ આશરાની અસર એટલી
બધી એમના પર ગાઢ થયેલી લાગે છે કે; જેના પરિણામે તેમણે
પોતાની કૃતિમાં આશ્રયદાતાને રાગ ભોજ સમે વર્ણવ્યો છે.

શામળ ભટ્ટે કવિતા-સાહિત્યમાં નવીનતા ઉપજાવી છે. સરળ
વાર્તાઓ કવિતામાં ઉતારી ખેડુજનો અને અન્ય એવા અણગદ ગ્રામ્ય-
જનો આમળ તેઓ પ્રેમાનંદની પેઠે ગાઈ સંભળાવતા. આ કારણને
લીધે તેમને ગ્રામ્ય લાપાનો જીહોળો ઉપયોગ કરવો પડ્યો છે. તેમને
ફારસી અને અરબી લાપાનું પણ જ્ઞાન હશે કેમકે તે ગિરાના ઘણાએ
જાણે એમનાં લખાણમાં પ્રવેશ પામ્યા છે. વાર્તાનું જન્મ-સ્થાન
એ પોતાનું મગજ; તેને (વાર્તાને) મનગમતી બનાવવા જુદે જુદે

ઠંકાભેયા યોગ્ય સામાન લાવી પોતાની કવિતામાં યોગ્ય સ્થાને તે
 મોઠવવામાં તેઓ ભારે કુશળ જણાય છે. પાઠકની ખુદ્ધિ કેળવવા
 એમણે વાર્તામાં સમસ્યાને સારો આશ્રય આપ્યો છે. આ ઉપાલોચિતો
 તેમની પોતાની શક્તિનું પણ લાન કરાવે છે. એમના છપ્પા તો
 પુરી પ્રસિદ્ધિ પામી ચૂક્યા છે-ધણાખરા કહેવતરૂપ બની ગયા છે.
 આ કેળવણી, સ્ત્રીનું સમાજમાં સ્થાન કયાં હોવું જોઈએ, 'બાલકમ
 નો અટકાવ, પ્રેમલક્ષનાં મંડાણ વગેરે સમાજ સુધારાના વિષયને
 પણ સારી પેઠે ઉકેલ્યા છે.

એમની વાર્તાઓ—સિંહાસન બત્રીસી, વૈતાલ પચ્ચીસી, સુડા
 બહોતેરી, નંદ બત્રીસી, પદ્માવતી વગેરે છે. અંગદવિષ્ટિ, રાવણ મદોદરી
 સંવાદ, ઉલ્લભ કર્મ સંવાદ, શામળ રત્નમાળા વગેરે પણ વાચન યોગ્ય છે.

કવિ શામળ ભટ્ટની કૃતિમાંથી:—

પેટ.

(૭૧૫)

પેટ કરાવે વેઠ, પેટ વાળાં વગડાવે;
 પેટ ઉપડાવે ભાર, પેટ ગુણુ સૌના ગાવે;
 પેટ ભમે પરદેશ, પેટથી પાપ કરે છે;
 પેટ કરે છે જ્વર, પેટ તો સત્ય હરે છે;
 વળી સંચ પ્રપંચ અધિક કરે, પેટ કાજ નરકે પડે;
 શામળ કહે સાચું માનજો, પેટ પાપ નરને નડે.

વિપ્ર પેટને કાજ, શાસ્ત્ર વાંચે ને શીખે;
 વિચરી વળી વિદેશ, ભણેલા થઈને બીખે;
 વણિક પેટને ટાજ, ચાહીને વહાણુ ચડે છે;
 મનુર ઉપાડે ભાર, ધણા જણુ ઘાટ ધડે છે;
 વળી કાસદ કરે છે કાસદું, શિર કાપી તરકર મરે;
 કહે શામળ પેટને કારણે, કુલાચાર સૌ કા હણે.

પેટ ચડાવે વાંસ, પેટથી નરતક નાચે;
 પેટ કાજ ગુણુ ગાય, જીંચ નીચાને નાચે;
 પેટ કરે જળ કપટ, પેટ રણમાં રખડાવે;
 પેટ કરે વિખવાદ, પેટ તો શીશ કટાવે;
 ચોરી ચાડી ને ચાકરી, અધર્મ સૌ આખેટના,
 શામળ કહે સાચું માનજો, પ્રપંચ પાપી પેટના.

વિદ્યા

પંડિત આગળ મૂઢ, હંસ આગળ જ્યમ બગ્ગા;
 પંડિત આગળ મૂઢ, કોંકિલા આગળ કગ્ગા;
 પંડિત આગળ મૂઢ, રાચ આગળ જ્યમ રંકા;
 પંડિત આગળ મૂઢ, સિંધુ આગળ જ્યમ ટંકા;
 પંડિત પ્રાકમી પૂરા, પંડિત સહુ શિર મોર છે;
 શામળ કહે પંડિત આગળે, મૂઢ તો ચાકર ચોર છે.

વિદ્યા મૂકાવે માગ, પૂજી જશ વિદ્યા પામે;
 વિદ્યા શોભે વાન, નૃપતિ વિદ્યાને નામે;
 વિદ્યામાંહિ વિવેક, વિભળ વિદ્યાથી વાણી;
 વિદ્યાને વશ વિશ્વ જગતમાં મોહિની જાણી;
 સદ્વિદ્યા રત્ન વિશાળ છે, વિદ્યાથી વડું નહિ કશું.
 સદ્વિદ્યા આગળ ધન કશું, વિદ્યાવિહીન નર તે પશુ.

મૂરખને વાહન, પંડિત અડવાણો ચાલે;
 મૂરખ મોતનમાળ, પંડિત ડુલમાળા ધાલે;
 મૂરખને બહુ માન, પંડિત કદી ગરીબ કહાલે;
 મૂરખને અલખત મોઝ, પંડિત ખડ ધાન્યજ ખાવે;
 પશુ મૂરખ કાચ કથીર છે, દીસતાં તો દિલ હરે;
 પશુ પંડિત રત્ન અમૂલ્ય છે, શામળ ઝવેરી પરીક્ષા કરે.

પંડિત જાય વિદેશ, તોય જગજી જાણીતો;
 પંડિત પ્રાકમ પૂર, મહીપતિનો માનીતો;
 પંડિતને પરણ્યામ; કરે જન સૌ કર જોડે;
 પંડિતને સન્માન, માન અનખીના મોડે;
 જે જગમ નિગમ છે ગુણ ધણા, લક્ષ કાટિધા તે લહે,
 જે વિદ્યા મોટી વિશ્વમાં, કવિ શામળ તો સત્ય કહે.

વચન પાળવા વિષે.

વચન કાજ હરિશ્ચંદ્ર, નીચ ઘેર ભરીયું પાણી;
 વચન એકને કાજ, કૃષ્ણે કુખ્ખને આણી;
 વચન એકને કાજ, હરે હળાહળ પીધું;
 વચન એકને કાજ, દેવ વર દેત્યે લીધું;
 શુભ ધર્મ કર્મને શર્મ સૌ, વચન જતાં તે વહી ગયું;
 કવિ શામળભટ સાચું કહે, વચન ગયું તો થઈ રહ્યું.

એક વચનને કાજ, રંક રાવણ થઈ એઠા;
 વચન એકને કાજ, બળી પાતાળે પેઠા;
 એક વચનને કાજ, વેચી હરિશ્ચંદ્રે નારી;
 એક વચનને કાજ, પાંડવો હાર્યા પ્યારી;
 વળી એક વચનને કારણે, ભડ પાંચે વનમાં ભમ્યા;
 કહે શામળ વચનજ કારણે, સો ક્રીડક સાથે સમ્યા.

વચન પાળે તે રાય, બાકી તો રાંડી રાંડો;
 વચન પાળે તે શાહ, બાકી ગુણહીણો ગાંડો;
 વચન પાળે તે વિપ્ર, ધર્મ સહુ ધાર્યો તેણે;
 વચન પાળ્યું તે વીર, જગત જશ લીધો જેણે;
 પાળે સદ્વાયક પ્રેમદા, પાંચે પૂરણ પદાણી;
 શામળ કહે વચન ન સાચવે, લક્ષ્મી એજ કુલદાણી.

મોત.

જે ગયું તે ગય, જેહ પુલ્યું તેહ ખરશે;
 ભયું તેહ ઠલવાય, ચઢ્યું તે તો ઉતરશે;
 લીલું તે સુકાય, નવું તે જુનું થાશે;
 આવરદા ત્રય સર્વ, કાળ સૌ કોને ખાશે;
 જે કિન્નર જક્ષ ને રાક્ષસો, દેવ ગાંધર્વ ને દાનવી;
 મધવાદિક પણ મોતે મરે, કાણ માત્રમાં માનવી.

કોઈ આજ કોઈ કાલ, કોઈ દિવસે કોઈ રાત;
 કોઈ જોખન કોઈ વૃદ્ધ, બાળજન જીવતી ગત;
 કોઈ તાવે તરફડી, આપધાતે કોઈ મરતાં;
 કોઈ ભોગ કોઈ રોગ, કોઈ તો સર્પ કરડતાં;
 કોઈ વાસિ વિકાર કે હડકવા, કોઈ મમતે લડીને મુઝો,
 પણ કાળ ન મૂકે કોઈને શામળ કહે સમજી જુઝો.

પેસે અરણ્ય નીર, તીર ગંગાને ખેસે;
 ચઢે જો પર્વત મેર, કદી પાતાળે પેસે;
 પર્વમાંથી પરવેશ, કરે આપે બહુ એકાંતે;
 ઓસડ અમૃતાહાર, ભમે ભલભલા બ્રાંતે;
 કિંકર રાખે કંઈ કોટિધા, સંચ પ્રપંચ ધણી કરે;
 શામળ કહે સૌ સાંભળો, મોત આવ્યે નિશ્ચ મરે.

મારું મારું કહે મૂઢ, કારમી કાયા માયા;
 આજાને આરદ, અંધ થઈ ધંધે ધાયા;
 આ મારું ધરસૂત્ર, પુત્ર મારો પરણાવું;
 ઘડપણ પાળે મને, આજ ભલિભાત ભણાવું;
 પણ જેમ દીપક વશ છે વાયુને, કાચો રૂપો કાચનો;
 શામળ કહે મૂઢ મમતા કરે, એવા શરીર અસાચનો.

નાઠે ન મૂકે ભૂખ દુઃખ નાઠે નવ જીવે;
 નાઠે ન મૂકે ભોગ, રામ નાઠે પણ થાયે;
 નાઠે ન મૂકે તાવ, પાપ નાઠે નવ ઝટે;
 નાઠે ન રહે લાજ, ચોર કે હાકમ કુટે;
 કદી નાઠે મોત મૂકે નહિ, પ્રસવ્યો ત્યાંથી પાશ છે;
 કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, નમ્ર સર્વનો નાશ છે.

સદ્ગુણ દુર્ગુણ વિષે.

કામ ક્રોધ ને લોભ, મોહ માયા નવ મંડે;
 અંહકાર અભિમાન, છક્ક છળ ભેદજ છંદે;
 પરધન ને પરનાર, તજે પરનિંદા પ્રીતે;
 સત્ય સાથ સંબંધ, રજોગુણ રાખે રીતે;
 દે દાન માન સન્માન શુભ, પરમારથ પ્રીતે કરે;
 જો ગૃહસ્થમાં ગુણ એટલા, તો ઈકાંતેરે ઉદ્ધરે.

પ્રતિદિન પ્રાતઃકાળ, સ્નાન સંધ્યા શુભ સેવા;
 ગંગાજળ સમ ગણે, પિતા માતા ગુરુદેવા;
 ગાય વિપ્રનાં જંદ, તુળસી પીપળને પૂજે;
 જીભે આઠે જમ, સત્યની વાણી સૂંઝે;
 ભોજન કરાવી ભોજન કરે, યયાશક્તિ દાતા દયા;
 શામળ સદ્ગુણી ગૃહસ્થ તે, સહજમાંજ સ્વર્ગે ગયા.

જાની ન રહે છેક, રીત ભુંડી કે રડી;
 ધરમાં કરીએ શુભ, દેશમાં વાગે કુંડી;
 જાના ન રહે પુરૂષ, શૂર કાયર કે દાતા;
 જાનું ન રહે હિંદ્ર, ભાત ભગની કે માતા;
 જળી વિદ્યા જાની નહિ રહે, લીલાભેદેર લક્ષ્મી તણી;
 કદી જાનું પાપ રહે નહિ, ખોદી ધાલ પૃથ્વી ખણી.

હાસ થકી બહુ હાણુ; હાસથી મરુઆ ગાંજે;
 હાસથી હોયે કલેશ; હાસથી લવનજ ભાંજે;
 હાસથી રૂઠે રાત્ર; હાસથી હિંમત હારે;
 હાસથકી જસ જાય; હાસ વણુ મોતે મારે;
 હસવાથી હું સ પહેલિયે નહિ, હસે ખોડે લાગે ખરી;
 શામળ કહે સાણા સમજજો, કરશે નહિ કદી મસ્કરી.

ધન્ય તેહની માત; પુણ્ય ઉપર જો પ્રીતિ;
 ધન્ય તેહની માત, જેહ ઘર રૂડી રીતિ;
 ધન્ય તેહની માત, જેહ સદાવ્રત આપે;
 ધન્ય તેહની માત, પરાયાં કષ્ટજ કાપે;
 ધન્ય ધન્ય તો માતા તેહની, દરિદ્રતા કવિની દજે; *
 કહે શામળ તે સાથો વડો, બાકી બીજા બહુ મજે.

પિતાનું હેત.

પુત્ર તણો વિજેગ, તેથી દાવાનળ રૂડો;
 પુત્ર તણો વિજેગ, તેથી શુભ જળમાં બૂડયો;
 પુત્ર તણો વિજેગ, તેથી શુભ ડસવો સાપે;
 પુત્ર તણો વિજેગ, તેથી શુભ તપતું તાપે;
 મહા દુઃખ નહિ મરવાતણું; દુઃખ નહિ તન રોગનું;
 પણુ કોડ દુઃખ શામળ કહે, પૌહું પુત્ર વિજેગનું.

* કવિ શ મજ પોતાના આશ્રયદાતા રખીદાસના સંબંધમાં આ લીલી
 ઉચ્ચારતા હોય એમ લાગે છે. મંત્રી. સા. સ.

દાતાર.

તરવર લીલું જાંહ, જાંહ તેની સૌ ખેસે;
 બધું નવાણે નીર, પાણી પીવા સૌ ખેસે;
 ફળ્યો દેખી વનરાય, જય કુંધાતુર ખાવા;
 મંગા જ્યાં મંભીર, નીર સૌ જાયે ન્હાવા;
 જ્યાં દાતા દિલ દરિયાવ છે, ત્યાં જયક જાએ ઘણા;
 વૈતાળ જય વિક્રમ કને, શામળ શી મોટમ મણા.

પૂજે જે કો દેવ, દેહ દેવાંશી થાએ;
 અમર થાય તે આપ, જેહ અમરિતફળ ખાએ;
 ભજે ગંગમાં નીર, તેહ પણ થાએ ગંગા;
 મળયાગરને પવન, કાળ રંદન શુભ અંગા;
 સુધરે સન્નન સંગત થકી, તુંખી સંગ જ્યમ તન તરે;
 કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, દાતા આપ સમો કરે.

લોભ.

લોભ તગ્નવે લાજ, લોભ તો સત જંગવે;
 લોભ ભગવે ભાર, લોભ દાડી દંગવે;
 લોભ કરાવે પાપ, શાપ લોભે લે માથે;
 લોભે બનડે બહુ શુદ્ધ નારી કોઈ સાથે;
 તે લોભ નીચમાં નીચ છે, લોભે બુદ્ધિ ઘટે ઘણી;
 કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, લોભ નરક કરે ઘણી.

લોભે તૂટે પ્રીત, લોભથી હિત ન હોએ;
 લોભે ચોરી ચાડી, કરે કુળવંતા કોએ;
 લોભે ખોલે જૂઠું, લોભથી હલા યાએ;
 લોભે જય વિદેશ, લોભથી ગાણાં ગાએ;
 લોભી સઘળો સંસાર છે, હોય જેથી પણ હીનતા;
 શામળ બહુ લોભી એ જણાં, વિમ્ર અને વળી વિનતા.

લોભ કરાવે કઠ, લોભ મરગદ મટાડે;
 લોભ કપાવે શીશ, લોભ ગુણુજ્ઞાન ઘટાડે;
 લોભે જય તણાઈ, લોભ સુખ સર્વ શમાવે;
 ઉત્તમ અધિપતિ આપ, નીચને શીશ નમાવે;
 દુઃખ દાવાનળ તો લોભ છે, કરે ગુણીને ગરકમાં;
 કવિ શામળભટ સાચું કહે, લોભી પડશે નરકમાં.

ભીખ.

ભીખમાંહિ નહિ ભોગ, ભીખથી જોગ ન સાધે;
 ભીખ માંહિ નહિ માન, ભીખથી ભાગ્ય ન વાધે;
 ભીખ નામ નિર્માલ, ભીખથી ભારજ ખુએ;
 લિક્ષુક ઓછું પાત્ર, ભીખ સામું કેા જુએ;
 છે વરણુ તુચ્છ તે સરવથી, ભીખ હોય હલકી બાડુ;
 કવિ શામળ કહે શાણા સૂણો, ભીખથી ભૂંડું શું કહું.

થર થર ધ્રુજે દેહ, દેહની શુદ્ધ વિસારે;
 તન ઉપર નહિ તેજ, રામનું નામ ઉચારે;
 ગળું ગળગળું થાય, નેત્રથી નીર ઝરે છે;
 બોલે હળવા બોલ, શ્વાસ ઉશ્વાસ ભરે છે;
 જોટલાં ચિન્હ મરવાં તણાં, દુઃખદાવાનળ લાગતાં;
 સ્તરીરે ઉપજે શામળ કહે, માગણુ જનને માગતાં.

સત્ય.

સત્ય રાખ્યું હરિશ્ચંદ્ર, નીચધર પાણી ભરીયું;
 રાખ્યું સત્ય બળીરાય, રાજ્ય પાતળે કરીયું;
 સત્ય સુધન્વા વીર, તેલ તાતે તન ધરીયું;
 મીરાં રાખ્યું સત્ય, વિષનું અમૃત ઠરીયું;
 સત રાખ્યું જે સતવાદીએ, આગળથી મહાદુઃખ મળ્યાં;
 શામળ કહે અંતે સત તયું, ફળ સુખનાં ઉત્તમ ફળ્યાં.
 સાચું બોલે ચોર, છેક બંધનથી છુટે;
 સાચું બોલે જાર, રાય તેને નવ રહે;
 સાચું બોલે શત્રુ દંડ તેને નહિ દેશે;
 સાચું બોલે શાહ, નામ તેનું નહિ લેશે;
 જે સાચાને સુખ દુઃકડું, સતનો સરજ સાખિયો;
 શામળ સાચોજ સલક્ષણો, જૂપ બલાએ બાખિયો.

સાચી સમજ.

જટા ધરે વડ વૃક્ષ, પતંગ નિજ બાળે કાયા;
 જળચર જળમાં નાય, ધ્યાન ધરવા બગ ધાયા;
 ગાડર મુઝાવે શીશ, અજ મુખ દાડું રાખે;
 ગર્ધવ લોટે જાર, શુક મુખ રામજ બાખે;
 વળી મોર તજે છે માનુની, શ્વાન સકળનું ખાય છે;
 કવિ શામળ કહે સાચા વિના, કાશ્ય સ્વર્ગમાં જાય છે.
 કંચુ લાળે જાંટ, વાગોળ નીચું ન્યાળે;
 તરવર સેંછે તાપ, પાંડ આસન દહ વાળે;
 વર કરી ન રહે નાગ, જાંદણ રહે છપીતે;
 તોળીકર્મ મજરાજ, બક્ષ ફળજવ કપિને;
 મધિર અનુભવ વિશુ નવ મળે, સેંજ ભાવના બંધ છે;
 શામળ મનસા સિદ્ધ તેહને, કમરોટમાં ગંગ છે.

સિદ્ધે મુજાન્યાં શ્રીશ, કરી ઉઘાડી કાયા;
કરી મામળી બીખ, ન મેલી કોઈએ માયા;
વચ્ચી ધણુએ વેશ, લક્ષણો લેશ ન લેતા;
કાયા માયા કાળ, ફરે ધર્મ લાભ કહેતા;
વિશ્વંભર તેથી વેગળો, જ્યાં લગી મન લામની લજ;
લામળ કહે સાચો સિદ્ધ તે, જેણે મમતા ને માયા તજ.

પ્રશ્ન-ઉત્તર (પ્રશ્નોત્તરી)

(દોહરા)

સવાલ—૫૨ જોડી કરી કામની, સાંભળજો દિગ્ગરાય;
કાને કહીએ ચતુર નર, તેહ બતાવો ભાંય,
પંડિત તે કાને કહું, મૂરખ કોણુજ હોય;
ધનપતિ તે કાને કહું, કોણુ દરિદ્રી સોય.
કોણુ સુખી કોણુ દુખીઆ, કુણુ કાયર કુણુ શર;
કોણુ મુલો કોણુ જીવતો, કોણુ નિકટ કોણુ દૂર,
કોણુ વાત અચરત કહે, કુણુ રાજા કુણુ રંક;
હિતર આપો એટલો તો વાળો આડો અંક.

જવાબ—વિગ્ર કહે વનિતા સુણો, હદે ધરી બહુ ક્યાન;
જેણુયું તે હું કહું, શાસ્ત્ર તણું જે જ્ઞાન.
આટો તૂરો ખટરસ, નવરસ ચતુર અનેક;
ખીર નીર કરે જૂજવાં, હંસ ચતુર છે એક.
મમ મામળી કરે એકાં, મેલે હંસ કલ્પુર;
દુષ્ટ દુષ્ટ અશન કરે, પ્રણી મેલે દર.

સત્તર પુરુષ તો એક છે, તે પૂજ્યા બહુ ભેદ;
ઉચ્ચર આપું અનુક્રમે, (જે) વાણી બોલે વેદ.

નિર્ણય શાસ્ત્રતથો કરે, જાણે સર્વ વિવેક;
એવા પડિત આત ધણા, હારિ શુભ જાણે એક.

કાર્તિ આપ તણી કરે, ધરે વૃથા શિર ભાર;
મરે પરસ્ત્રીના રનેહથી, કરે ન ચિત્ત લગાર.

એવા મૂરખ કેટલા, કહેતાં નાવે પાર;
પરિવ્રજ પૂજે નહિ, તે મૂરખ અવતાર.

હયપતિ, ગજપતિ, રથપતિ, સિંહાસનપતિ જેહ;
પુત્ર દાર પરિવારશુ, લક્ષ્મી ને વળી નેહ.

એવા ધનવંતા ધણા, કહેતાં નાવે છેહ;
રામનામ ગાંઠે ગરથ, મોટો ધનવંત તેહ.

આસનાવાસનાજેમાં નહિ, આળસ ઓંધ હોય અંગ;
કરે યાચના વિપ્ર તે, કરે માન નિજ ભંગ.

એમ અધિકાર દરિદ્રાઓ, એવા અપરંપાર;
ગથ ધણો દાતા નહિ, (તે) દારદ્રનો સરદાર.

સંપ સહોદરમાં ધણો, દેહ નિરોગી હોય;
નવ જાવું પરદેશમાં, સુખીઓ કહીએ સોય.

સંતોષી સખજો સુખી, એવા સુખી હજાર;
જેને માથે ઝણુ નહિ, સુખીઆનો સરદાર.

મૂરખ સુત છે જેહનો, વિધવા કન્યા હોય;
ચતુર વસે કુઆમમાં, મોટો દુખીઓ સોય.

દુઃખી કહું હું કેટલા, સાંભળ શામા વાણ;
ભૂખ દુઃખ કુસારજી એ દુઃખીઓ પરમાણુ.

આઘણ જાળથી ઓસરે, ક્ષત્રી રણથી જાય;
વૈશ્ય ડરે વેપારથી, તે કાયર કહેવાય.

કાયર કહેતાં બોલીએ, મોટા કાયર જેહ;
ધેર અભ્યાગત આવીઓ, આદર ન કરે તેહ.

શૂરા જે કા રણ મધે, પરકાજે દે પ્રાણ;
બોલે રાજસભા વિષે, જીત્યા જશ સુગ્મણ.

કરે બહાર જે રંકની, ન કરે આપ વખાણ;
થોડું ધન ખરચે ધણો, તે શૂરા પરમાણુ.

મૂરખ તે પહેલો મૂવો, ખીજો જેને રોગ
ત્રીજો પરદેશી મૂવો, ચોથો પરવશ ભોગ.

મૃત્યુક એવાં અતિ ધણાં, તેમાં નહિ કંઈ ભેદ;
મોટું મણું દરિદ્રનું, વાણી બોલે વેદ.

કોઈ દુઃખી કોઈ સુખીઆ, ચિરંજીવ નહિ હોય;
જેનાં જશ કીર્તિ સદા, તે તો જીવ્યો સોય.

દશ ઈંદ્રિ છે દેહમાં, જેણે શોભે તનં;
સરવે શોભે વેગળું સદા સમરખી મનં.

દૂર દેશ વસે ધણા, દૂર સમુદ્રનું પૂર;
જેશું મન માન્યું સદા, તે પાસેથી દૂર.

દુનિયા દેખે કુખતી, ડરે ન દિલ લમાર;
એહ મૂવા મરવું નથી, અચરત એહ અપાર.

એક રાય પૃથ્વીપતિ, બીજો ધનવાંત જેહ;
એવા રાજા અતિધણા, મોટો રાજા મેહ.

રંક પશુ પરવશ પડ્યું, બીજું બાળ કહેવાય;
રંક શિરોમણિ કન્યકા, જ્યાં આવે ત્યાં જાય.

વચન સૂણી વાડવ તણાં, વનિતા વદતી ધન્ય;
જે મેં પૂછ્યું (તે) તમો કહ્યું, માન્યું મારું મન.

સમસ્યા.

- સ. એક નરે નરને ગળ્યો, (એ) સરવે શોભાવંત;
અધિપતિ અંગે અડ્યો (કો) ચિત્ત વિચારી ચંત.
- જ. પાગ વિનાનો પરવરે, નર બહુ રાખે નેહ;
ઉજ્જવલ અંગે ઓપતો, જમો કહીએ તેહ.
- સ. ઉત્તમ કુળથી ઉપની, તાત તણો જે તાત;
તે સાથે વિવા કર્યો, સમજો સજ્જન વાત.
- જ. મહીપતિ કહે સૂણ માનિની, ઉત્તર આપું એહ;
એ સમસ્યા હું સમજીઓ, તક કહી જે તેહ.
- સ. શિર ઉપર ગંગા વસે, કોટે રૂંઢની માળ;
વૃષભ વાહન કોણ કરે, શિવ વિણ કોણ ભૂપાળ.
- જ. એક ભરે એક દાલવે, નિત નિત નીરશું નેહ;
દિન દિન ફરતું દાખવે, રેંટ ચકતું જેહ.
- સ. એક નારી આ વિશ્વમાં, પાડે સહુને ત્રાસ;
આઠ માસ જાની રહે, મહાલે ચારે માસ.

- સ. એક નારી સંસારમાં, રાય રંક ઘેર જાય;
જે ઉપર કણ્ણા કરે, મૃતકતૂલ્ય તે થાય.
- સ. ચાર પગ પાણુ ચાલે નહિ, એક વાંસો એ શીશ;
બાળક તેના પેટમાં, જાતે પંદ કહીશ.
- સ. નારી એક નવખંડમાં, લાગે સહુને અંગ;
સખ્યાને નિર્બળ કરે, કરે રંગનો ભંગ.
- (પદ્માવતીની વાર્તા.)

જન્મસિદ્ધિ જોગવી પછી જરા તું જો !

(મહાદીપ)

૧

સૂર્યનો પ્રદીપ ઉદયઅસ્તથી ભર્યો;
ત્હોય એ તપસ્વીનો પ્રતાપ ઉગ્ર જો!
ઉજ્જ્વલાભર્યાં ઉદીપન જગાવતો,
સૃષ્ટિને અખોલ ઉજ્જવલ વિકસાવતો:
આત્મ-સૂર્ય તો અનસ્ત દિવ્યતા ભર્યો;
જન્મસિદ્ધિ જોગવી પછી જરા તું જો !

૨

ચન્દ્રનો પ્રદીપ વૃદ્ધિશાયકી ભર્યો;
ત્હોય એ તપસ્વી કેરી કાંતિ લલિત જો !
શીતલબલભર્યાં સંદીપન જગાવતો:
સૃષ્ટિને અખોલ સુન્દર અજવાળતો:
આત્મ-ચન્દ્રનો કલાપી પૂર્ણિમા ભર્યો;
જન્મસિદ્ધિ જોગવી પછી જરા તું જો !

તારા પ્રદીપ સમૂહ અધિપતિ ભર્યોઃ
 તહોય એ તપસ્વી ગણુ રસાત્મક તું જો!
 એકમેક દિન પ્રદીપન શામ્ય સાધતોઃ
 સૃષ્ટિને અખોદ્ય અલગીતથી નચવતોઃ
 આત્મ-તારલો અનંત ચેતના ભર્યોઃ
 જન્મસિદ્ધિ જોગવી પછી જરા તું જો!

જન્મ લલિત..

હિન્દી યુવકને.

(ગઝલ)

હિન્દી યુવક ! હિન્દે સમય-વીણા બજાવી દે;
 સ્વાતંત્ર્યના ગેખી સૂરો સંવર બજાવી દે !

હિન્દી યુવક ! હિન્દે લલિત જાગૃતિ જગાવી દેઃ
 પ્રિય જન્મજનનીતુંજ રૂધિરામૃત જગાવી દે !

હિન્દી યુવક ! હિન્દે તું હમદીની મચાવી દેઃ
 ઉન્નત પદે ઉરકેરતાં ચનગન નચાવી દે !

હિન્દી યુવક ! જગત દર્શન બતાવી દેઃ
 પ્રાચીનથી પ્રેજનવલજ અર્વાચીન બનાવી દે !

હિન્દી યુવક ! હિન્દે ચમક આત્મિક ચલાવી દેઃ
 પ્રેમેજ સ્વજનોને સ્વરાજ્યે તું મહાલાવી દે !

જન્મ-લલિત

કામ કરોજી કામ.

(રામ ધન્નાથી)

(નિર્ધનકો ધન રામ, હમારો નિર્ધન કો ધન રામ; એ રાહ)

કામ કરોજી કામ, જગતમાં કામજ સુખ મુદામ.

કામજ લકિત, કામજ મુકિત, કામ સ્વર્ગ વિશ્રામ. જગતમાંં

કામજ ગંગા, કામજ યમુના, કાથી મથુરાં ધામ. જગતમાંં

કામજ મહ્લકા, કામજ મદીના, કામજ યરસાલામ. જગતમાંં

કામજ ખુરશિદ, કામ અરદીસુર, કામ આતશ બહેરામ. જગતમાંં

કામ સર્વ સંપત્તનો પાયો, ભવતારણુ પરિણામ. જગતમાંં

રાજ્ય અમર મન કામથી મેળવે, એસે નકામું શુલામ. જગતમાંં

કામ કરી ટાળો આ જગનાં, જોખમ ને હિંગામ. જગતમાંં

ટાળો દુઃખ, દર્દ, વિપત્તિ સહુ, છોડી કામ લગામ. જગતમાંં

પાપ પનોતિ પતશે આધી, ભીડવે કામની હામ. જગતમાંં

સજો કામ શસ્ત્રો શૂરવીરો, ધસજો રણસંગ્રામ. જગતમાંં

રોકો તન મન, ધન રોકી લ્યો, માનો શુભ પેગામ. જગતમાંં

અનુભવસિદ્ધ શિખામણુ માનો, માનો શુભ પેગામ. જગતમાંં

૨૧. બહેરામજી મહેરવાનજી મલખારી (અનુભવિકા)

ગગન મંડળનો રાત્ર સમયનો ઠાઠ.

(દોધક છંદ)

રાત પડે નલ માંય નિહાળું,

જે વખતે ઉઘડે નભતાળું;

સ્પષ્ટ દીસે દુનિયા બહુ આવી,

જે પ્રભુ તેં સુખકાજ બનાવી. ૧

સૂર્ય સુવે નિકળે બહરાજન,

તેજ થકા સહુને કરી તાજન;

થાય વિદાય દીસે નિંદ લાવી,

જે પ્રભુ તેં સુખકાજ બનાવી. ૨

ચંદ્ર પછી ગ્રહ દાઢ વિરાજે,
જે ઝળકે જનના સુખ કાજે;
તેજ ધરાપર દે વરસાવી;
જે પ્રભુ તેં સુખકાજ બનાવી. ૩

ગંભીર આલ દીસે ગુણવંતું,
પ્રાણ પળે બહુ જ્યાં જીવ જંતું;
મોજ કરે મનમાં સહુ ભાવી,
જે પ્રભુ તેં સુખકાજ બનાવી. ૪

વેગ અમાપ ત્વરા થકી કાપે,
કેણુ ગણત્રી ગણી હદ માપે,
કેણુ દિયે યશ જ્યોત જીવનવી,
જે પ્રભુ તેં સુખકાજ બનાવી. ૫

આમ દમામ ધરી નભ ધીકે,
નાસ્તિક લોક મરે ખળ બ્હીકે;
અર્થ બધી જીવંગાની ગુમાવી,
જે પ્રભુ તેં સુખકાજ બનાવી. ૬

જેમ ખરે ગ્રહ સુંદર તારા,
માનવી તેમ ખરેખર નારા;
કેા પહવી સહુકાળ ન ફાવી,
જે પ્રભુ તેં સુખકાજ બનાવી. ૭

આપ પ્રભુ સહુ વૈભવ દાતા,
દુષ્ટ હરી કર શુભ સુસાતા;
તેં બહેરામની શુદ્ધ બચાવી,
જે પ્રભુ તેં સુખકાજ બનાવી. ૮

૨૧. મહાપારી (નીતિવિનોદ)

ૐ

કવિ-વાણી

— — — — —

ભાગ ૨ જો.

અનુક્રમણિકા.

પાનું	વિષય	કયાંથી.
૧	પ્રાર્થના.	૧ મે—કવિતા.
૨	દશ્વિર વિષે	”
૩	પૃથ્વી	”
૫	નર્મદાની શોભા	”
૬	પરમાર્થ વિષે શિક્ષા	”
૧૦	શૂરવીરનાં લક્ષણો	”
૧૧	નયણાનું રક્ષણ	”
૧૧	ઉનાળામાં	”
૧૩	વડીલોનું માન	”
૧૪	માર્શ	”
૧૪	ભાષણ	”
૧૪	વિચાર	”
૧૫	ગુજરાતના શૂરવીર	”

નં.	વિષય	કયાંથી.
૭	ગણેશ ગીત	નર્મ-કવિતા.
૯	આગગાડી	"
૩	સ્વતંત્રતા	"
૪	ચોમાસામાં	"
૬	કાની કાની છે ગુજરાત	"
૮	મદ્ તે કાણુ	"
૯	માયાળુ મા	"
૦	ના હૈલું ના હૈલું	"
૧	ધીરજ	"
૧	ગાયન વિષે	"
૨	પિતા	"
૪	રણુ તો ધીરાનું	"
૫	સાહસ કરવા વિષે	"
૬	જે દુઃખ દે તે સહેલું	"
૭	કપ્પીરવડ	"
૦	જય જય ગરવી ગુજરાત	"
૩	પેટ	શામળ બદ.
૪	વિદ્યા	"
૫	વચન પાળવા વિષે	"
૬	મોત	"
૭	સદ્ગુણ દુર્ગુણ વિષે	"

પાત્રું	વિષય	કયાંથી.
૪૮	પિતાનું હેત.	શામળ ભટ્ટ.
૪૯	દાતાર	”
૪૯	લોભ	”
૫૦	ભીખ	”
૫૧	સત્ય	”
૫૧	સાચી સમજ	”
૫૨	પ્રશ્ન-ઉત્તર (પ્રશ્નોત્તરી)	”
૫૫	સમસ્યા	”
૫૬	જન્મસિદ્ધિ જોગવી પદ્ધતી જરા તું જો !	જન્મ-લલિત
૫૭	હિન્દી યુવકને	જન્મ-લલિત
૫૮	કામ કરોજી—સ્વ. બહેરામજી મહેસ્વાનજી મલખારી (અનુભવિકા)	
૫૮	ગગન મંડળનો રાત્રિ સમયનો ઠાઠ—સ્વ. મલખારી (નીતિવિનોદ)	

શ્રી વીલે પારલે સાહિત્ય સભા.

ઉદ્દેશો.

સાહિત્યસેવા.

કૃત્તવલ્લીનો પ્રચાર.

વકૃત્વશક્તિની ખીલવણી.

ઐક્યની વૃદ્ધિ.

ગરીબને સહાય.

બાતૃભાવની અભિવૃદ્ધિ.

સભાના મુરબીઓ—

રા. રા. જી. કે. તારાચંદ બેરીસ્ટર.

ડૉ. એમ. બી. વેલકર.

સભાના જીવન પર્યાંતના સન્માનિત સભ્યો—

કવિશ્રી જન્મશંકર મહાશંકર બૂચ (લલિત)

રા. રા. મોતીરામ નરહરિશંકર શુક્લ

મંગાવો—

સભાએ પ્રકાશિત કરેલ પુસ્તક—

રસ ઝરણાં—પુષ્પ ૧ લું.

રૂ. આ.

(મુ'બાઈની મ્યુનીસીપલ નિશાળ માટે ધનામી પુસ્તક
તરીકે મંજૂર થયેલ.)

૦—૬—

વિદ્યાર્થી માટે

૦—૪—

દલપત કાવ્યની વાનગી (પુષ્પ ૨ જું)

(થાડીક નકલો)

અમ

* કવિ-વાણી ભા. ૧ (પુષ્પ ૩ જું)

૦—૩—

* " " " ૨ (પુષ્પ ૪ થું)

૦—૫—

* વિદ્યાર્થીને અરધે આને તથા સાહિત્ય સભાના સભ્યને એક આન આઠ મળશે.

